

YASAMANIN BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARININ YARGI BAĞIMSIZLIĞINA ETKİLERİ

The Impacts Of Legislation, Ways To Obtain Information And Control Judicial
Independence

Bahattin ARAS *

ÖZET

Anayasa'nın 138 'inci maddesinin üçüncü fıkrasında, yasama erkinin kendine özgü yapısı ve diğer erkler karşısındaki etkin konumu göz önüne alınarak, bu erke karşı yargı erkini koruyan özel bir hükme yer verilmiştir. Buna göre görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması veya herhangi bir beyanda bulunulması yasaktır.

Yargı bağımsızlığının korunması amacıyla güden bu düzenleme ile yasama organı başkan ve üyelerinin, görülmekte olan bir davayla ilgili olarak, yasama faaliyetleri sırasında yargıya telkinde bulunmamaları, yorum yapmamaları ya da somut olayı görüşmeye konu etmemeleri gerekmektedir. Zira yasamanın kendi bilgi edinme ve denetim yolları vasıtasıyla edindiği tespit ve sonuçlar ile yargının soruşturma veya kovuşturma aşaması sonucunda vardığı tespit ve sonuçların farklı olması, yargıyı baskı altına alabileceği gibi kamuoyunda da maddi gerçeğin farklı algılanmasına sebep olabilecektir. Ayrıca görülmekte olan bir davanın yasamanın gündeminde olması bile yargı organını rahatsız etmek için yeterli olacaktır.

Anılan sakıncalar nedeniyle yasama organında, soruşturması veya kovuşturması devam eden bir olaya ilişkin olarak soru sorulması, görüşme yapılması veya herhangi bir beyanda bulunulması yasaklandığı gibi meclis araştırma komisyonu kurulması da yasaklanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Soru, Görüşme, Meclis araştırma komisyonu, Yargı Bağımsızlığı

ABSTRACT

A special provision is foreseen under Article 138/3 to protect judiciary from the legislative branch, taking into consideration the particularities of the legislative branch and its effective position over other branches. Thus, it is forbidden to refer a question to the Parliament and to hold a deliberation or to make a statement on an ongoing case in connection with exercise of judicial power

According to this provision intended to protect independence of the judiciary, chairman and the members of the Parliament is under an obligation not to make suggestions and not to make comments or not to make the instant case subject-matter of a deliberation. The possibility that the conclusions and findings reached by the judiciary and the legislative branch by way of its own supervision and information-accessing methods are different can put the judiciary under pressure. In addition, it can give rise to different perception of the substantial facts in public

* Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Tetkik Hâkimi

opinion. Furthermore, even the inclusion of an ongoing case heard by the judiciary in the agenda of the Parliament can be a sufficient ground to bother the judiciary. Given the above considerations, it is forbidden in the Parliament to refer a question or to hold a deliberation or to make a statement on an ongoing investigation or case. Moreover, establishment of an inquiry commission in the Parliament is forbidden for this purpose.

Key Words: Refer a question to the Parliament, Hold a deliberation, Inquiry commission in the Parliament, independence of the judiciary

GİRİŞ

Temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olan yargı bağımsızlığını Anayasal teminat altına alan Anayasa'nın 138'inci maddesi, yargıya ve yargı bağımsızlığına karşı yönelecek eylemlere karşı içerdiği tedbirlerle yargı bağımsızlığı bakımından önemli bir düzenlemedir. Anılan Anayasa maddesinin ilk fıkrasında çağdaş ve evrensel hukukun bir gereği olarak, hâkimlerin görevlerinde bağımsız oldukları açık bir şekilde vurgulandıktan sonra ikinci fıkrada hâkimleri ve mahkemeleri hem yürütme hem de yasama erkine karşı güvence altına alan hükümlere yer vermiştir. Yasama erkinin işleyişindeki kendine özgü yapı ve bunun neticesi olarak diğer erkler karşısındaki etkinliği dikkate alınarak, maddenin üçüncü fıkrasında yasama erkine karşı yargı erkini koruyan özel bir hükme yer verilmiştir. Anılan fıkra göre görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması veya herhangi bir beyanda bulunulması yasaklanmıştır.

Anayasa'daki bu düzenleme, yargı organının diğer devlet organlarına karşı bağımsızlığını ifade eden "dış bağımsızlığının" yanı sıra, hâkimlerin aynı veya üst düzeydeki meslektaşlarının etkilerine maruz kalmamalarını ifade eden iç bağımsızlığını da korumayı amaçlamıştır. Burada önemli olan bir husus ise yargının bireysel olarak bağımsız olması kadar kurumsal olarak da bağımsız olabilmesi ve iç ve dış müdahalelere karşı korunmasıdır¹.

Yargının bağımsızlığı ilkesi yargının öncelikle yasama ve yürütmenin olası baskı ve müdahalelerine karşı korunmasını gerektirdiğinden, bu ilkenin yasama ve yürütme erklerini de bağlayan ve kolaylıkla değiştirilemeyen Anayasa'da yer alması çok önemli olmakla birlikte bu hükümleri zımni olarak etkisiz hale getiren veya zedeleyen diğer anayasal hükümler bu ilke bakımından önemli bir sorundur. Bu kapsamda, 12-13

1 Gönenc, Levent: Anayasa Çalışma Metinleri, Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, TEPAV 2011, s.1

Mart 2010 tarihinde Venedik Komisyonunun 82. Genel Kurul Toplantısında kabul edilmiş olan Yargıçların Bağımsızlığı Raporunun sonuç kısmında yargı bağımsızlığını teminat altına alan temel ilkelerin Anayasa veya dengi belgelerde düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Bu çalışmada parlamenter sistemin bir gereği olarak Anayasa'nın 138'inci maddesinde yasama organına tanınan bilgi edinme ve denetim yaollarının kullanılmasının yargı bağımsızlığına etkileri ve uygulamada karşılaşılan sorunlar ele alınacaktır.

I. YARGI BAĞIMSIZLIĞININ SAĞLANMASINDA TEMEL İLKELER

A. YARGI BAĞIMSIZLIĞI

a. Genel Olarak

Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve hukuk devleti ilkesi bakımından olduğu kadar siyasal ve sosyal başka alanlarda da önem arz eden yargı bağımsızlığı, bir yargılamada iddia ve savunma taraflarının katkılarıyla, yargılama işlemleri içerisinde toplanan delillerle birlikte, iç ve dış baskı ve etkilerden uzak, güven verici bir ortamda karar verilmesini ifade etmektedir². Daha açık bir ifade ile yargı bağımsızlığı, hâkimlerin, yasama, yürütme ve diğer kişi veya kurumların baskı ve müdahalelerine karşı korunmasıdır.

Toplum düzeninin kurulması ve geliştirilmesi açısından bu kadar önem taşıyan yargının bağımsızlığı ilkesinin hayata geçirebilmesi adına yasama ve yürütme organlarının yargıyı olumsuz yönde etkilemesine imkân verecek yasal düzenlemelerden ve uygunsuz etki ve müdahalelerden kaçınması gerekmektedir. Burada yargı bağımsızlığına ilişkin ilke ve kurumların anayasal güvence altına alınması önemli olmakla birlikte, bu ilkenin Anayasa ve yasalarda yer alması gerçekten yargının bağımsız olduğu sonucuna varılması için yeterli değildir. Zira yargı bağımsızlığı için, yargının hâkimin baskı ve müdahalelere karşı koruyan yasal ve anayasal mekanizmaları ifade eden hukuki bağımsızlığın yanında yargı bağımsızlığını zedeleyecek uygunsuz etki ve müdahalelere maruz kalmalarını önleyen mekanizmaları ifade eden fiili bağımsızlığın da bulunması gerekmektedir.

Bu doğrultuda gerek 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 10. maddesinde, gerek İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 6.maddesinde ve gerekse Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 14. maddesinde adil

2 Şahbaz, İbrahim : "AİHM Kararlarında Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı", Anayasa Yargısı Dergisi,Y. 2008,C.25, s 234

yargılanma hakkı düzenlenirken, kişinin davasının “bağımsız ve tarafsız mahkeme”lerde görülmesi gerektiği vurgulanmıştır³.

Yargı bağımsızlığı konusunu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AIHS) 6. maddesinde yer alan "adil yargılanma hakkı" bağlamında değerlendiren AIHM'ye göre⁴, bir mahkemenin bağımsız olduğunun kabul edilebilmesi için, üyelerinin atama biçimi, görev süreleri, dışarıdan gelebilecek baskı ve müdahalelere karşı güvencelerin varlığı yanında, yargılama makamının “bağımsız bir görünüme sahip olması” da gerekmektedir⁵.

b. Yargının Dış Bağımsızlığının Sağlanması

aa. Dış Bağımsızlık Kavramı

Hâkimlerin kendilerine intikal eden somut uyuşmazlıkların çözümünde "herhangi bir gücün" etkisi veya baskısı altında kalmadan kanuna ve hukuka göre karar vermeleri gerekir. Hâkimlerin üzerine düşen görevi yerine getirirken hem iç hem de dış bağımsızlıklarının sağlanması gerekir. Buna göre dış bağımsızlık, öncelikle yargı organının diğer devlet organlarına karşı, yani yasama ve yürütme organına karşı bağımsız olmasını ifade etmektedir. Yargının yasama erki karşısında dış bağımsızlığını sağlama adına Anayasa'nın “Mahkemelerin bağımsızlığı” kenar başlıklı 138'inci maddesinin üçüncü fıkrasında özel bir hüküm bulunmaktadır. Anılan fıkrada "Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz." denilmek suretiyle hâkimlere ve mahkemelere dış güce karşı koruma getirilmiştir. Yargının dış bağımsızlığının sağlanması adına hâkimlerin siyasal partiler, sivil toplum örgütleri, medya ve davanın tarafları veya davayla ilgili herhangi bir menfaati olan kişi gibi yargı dışı kişi, kurum ve örgütlerden gelebilecek ve hukuka, vicdanlarına göre karar vermelerini engelleyebilecek olumsuz etkilere karşı da korunmaları gerekir⁶.

Yargı erki ile diğer erkler arasındaki ilişki ve bağlantı bakımından yargı bağımsızlığı ele alındığında, AIHM, bu ilişki ve bağlantının hem mevzuatta düzenlenmiş olması durumuna hem de fiili işleyişe bakarak

3 Ünal Özkorkut, Nevin: “Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı'da Ve Günümüz Türkiye'sinde Yargıya Genel Bir Bakış”, AÜHFİD, Y. 2008, C.57 S.1 [225-242], s.227

4 Bu konuda 25 Ekim 2005 tarihli BAKIR/Türkiye ve 6 Şubat 2003 tarihli Özdemir-Türkiye kararları örnek gösterilebilir.

5 Gönenç, s. 13; “Bağımsızlık, iki organ arasındaki ilişkinin niteliği ile ilgili bir kavram olup, bu organlardan birinin fonksiyonel açıdan diğerinin etki ve karışması olmaksızın çalışabilmesidir”(Şahbaz, s.233)

6 Gönenç, s.2

değerlendirmektedir. Mesela, bakanlığın sadece yol gösterici olsun diye “genel ilkeleri belirleyen” yazı göndermesini yargı bağımsızlığının ihlali olarak görmemiştir⁷. Diğer taraftan, yargılama sonucunda hüküm vermek üzere müzakereye çekilen heyetin görüşmesini, dış baskılara karşı koruma amaçlı olduğuna karar verirken, yürütmeye verilen genel ve özel af yetkisinin, yargının işlevini zayıflatacak biçimde kullanılmaması gerektiğine de kararlarında işaret etmektedir⁸. Yine AİHM, Fransa’da Danıştay’ın sözleşmelerin yorumlanmasında Dışişleri Bakanlığından alınan görüş doğrultusunda karar vermesini, karar verme sürecinde tam yetkili olmaması nedeniyle bu hususu bağımsızlıkla bağdaşmaz bulduğunu belirtmiştir⁹. AİHM’nin mahkemelerin bağımsızlığına yönelik bu kararlarına benzer biçimde Anayasa Mahkemesi de çeşitli kararlarında yargı bağımsızlığından neyin anlaşılması gerektiğini açıkça belirtmiştir¹⁰.

Yargının dış bağımsızlığını koruma altına alma adına birtakım ilkelerin geliştirilmesi ve önlemlerin alınması kaçınılmazdır. Ancak yargı, yasama organına karşı koruma altına alınırken yasamanın bilgi edinme ve denetim yollarının etkisiz hale getirilmesinin de önüne geçilmelidir. Bu konuda orantılı düzenlemelerin ve tedbirlerin alınması gerekmektedir.

bb. Yasama Organına Karşı Bağımsızlık

Millî iradenin temsil edildiği yer olan yasama organının, yasama fonksiyonunu icra ederken yargı üzerindeki olası etkilerinin önüne geçilmesi yani dış bağımsızlığın muhafazası için bazı önlemlerin alınması kaçınılmazdır. Çünkü yasama organının müdahalesine maruz

7 Campbell ve Fell/İngiltere, 28.6.1984, paragraf: 79; Doğru, 2003, s.722.(Şahbaz, s.253, dn. 80)

8 İnceoğlu, Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul 2002, s.172.; Şahbaz, s.253

9 Beaumartin/Fransa. Kararı, (Şahbaz, s.253)

10 “İki organ arasındaki ilişkinin niteliğini açıklayan bağımsızlık kavramından, bir organın, işlevsel yönden diğer bir organ yada organ gruplarının etki ve müdahalesi olmaksızın faaliyet gösterebilmesi anlaşılır. Yargı bağımsızlığı da yargının hiç bir organ ve makama bağlı olmadan, emir ve talimat almadan görevlerini özgür biçimde yerine getirebilmesidir. Yargı görevine ilişkin olarak Mahkemelere hiçbir telkin ve tavsiyede bulunulamaz ve genelge gönderilemez. Herhangi bir baskının yapılması kadar yapılabilme olasılığı da yargı bağımsızlığını zedeler. Yargı bağımsızlığından yargının yalnızca yürütme organı karşısındaki bağımsızlığı anlaşılır. Bu bağımsızlığın yürütme organı yanında yasama organı ile devlet ve toplumda etkili olan sosyal-ekonomik baskı grupları karşısında da gerçekleştirilmesi gerekir. Yasamaya yürütmeye yada öteki güçlerin denetimine bağlı ve etkisine açık olan “yargı” bağımsız olamaz.” (AYMK, 1992/39 E.,1993/19 K., 29.4.1993 T.)

kalan bir yargı, etkin olamayacağı gibi toplumun temelini teşkil eden adalet ideali de sarsılmış olacaktır¹¹.

Yargı bağımsızlığının korunması adına yasama organının, yasama faaliyetleri veya siyasî denetim yoluyla yargıya emir vermemesi, fonksiyonlarını ifa ederken bağlayıcı ve hürriyetleri kısıtlayıcı sonuçlara varmaması, hâkimlerin kararlarına hiçbir şekilde müdahale edememesi, bu kararları değiştirememesi, bozamaması ve bunların infazına engel olamaması gerekir. Yine aynı şekilde, yasama organı başkan ve üyelerinin, görülmekte olan bir davayla ilgili olarak, yasama faaliyetleri sırasında yargıya telkinde bulunmamaları, yorum yapmamaları ya da somut olayı görüşmeye konu etmemeleri gerekmektedir¹².

cc. Yürütmeye Karşı Bağımsızlık

Yasama organının çıkardığı kanunları uygulamak gibi bir ortak paydaya sahip olan yürütme ile yargı kuvvetleri arasındaki temel farklılık, yargı erkinin organik bakımdan tam bağımsız ve önüne gelen olaylarla bizzat ilişkisi bulunmayan mercii ve görevlilerce yerine getirilmesine karşın, yürütme kuvvetinin bağımsız olmayan idare yetkililerince yerine getirilmesidir¹³.

Yargının dış bağımsızlığını koruma sürecinde en önemli nokta, yargı bağımsızlığına karşı en büyük tehdit olan yürütme organına karşı korunmasıdır. Çünkü, bu konuda Anayasaya genel bir hüküm konulmasına ve hâkimlerin bağımsızlığı Anayasa'da düzenlenmiş olmasına karşın idarenin, hâkimlerin mesleğe girişi, yükselmeleri, disiplin cezası almaları, emekliye sevk edilmeleri gibi özlük işlemlerinde kısmî yetkisinin olması, yargı bağımsızlığı noktasında ciddi tehlike olarak değerlendirilmektedir¹⁴.

Yargının yürütme erki karşısındaki bağımsızlığından kasıt, yargı ve yürütme arasında hiçbir ilişki ve irtibatın olmamasından ziyade görevlerini bihakkın yerine getirebilmek için zorunlu olarak birbirlerini tamamlayıcı çalışmalar içine girebilmeleri ancak yargı kararlarının

11 Kırmaz, Birol: Avrupa Birliği Sürecinde Türk Anayasasında Hâkimlerin Denetimi ve Yargı Bağımsızlığı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya 2008, s. 27

12 Toroslu, Nevzat: Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 1998, s.95; Özek, Çetin: "Yargının İdarî Denetimi", İÜHF, Atatürk'e Armağan, C.45-47, s. 1-4, 1979-1980-1981, s.920; Özer, Atilla: Anayasa Hukuku (Genel İlkeler), Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara 2005, s.248.Kırmaz, s.28

13 Azrak, Ülkü: "İki Fonksiyonun Karşılaştırılması Üzerine Bir Teorik Deneme", İÜHF, C.34, S.1-4, 1969,(1969), s.155; Kırmaz, s.28

14 Tosun, Öztekin: Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, C.1, İÜHFY, İstanbul 1984, s.432; Kırmaz, s.28

yürütme ve idare tarafından yerine getirilmesi ve bağlayıcılığının koşulsuz kabul edilmesidir. Bu yerine getirilme zorunluluğu ve bağlayıcılık, fertleri ve yargıyı yürütmeye karşı korumaya yönelik temel unsurlardır¹⁵.

dd. Çevreye Karşı Bağımsızlık

aaa. Genel olarak

Hâkime, yaşadığı çevreden gelen baskılar da yargı bağımsızlığı için en önemli tehlikelerden birisidir. Bundan dolayı yargı bağımsızlığının yasama ve yürütme dışında, baskı ve sermaye grupları, aşiret reisleri, sendikalar, holdingler, siyasal partiler gibi bulunduğu çevreden gelen uygunsuz müdahalelere karşı da koruma altına alınması önemlidir. Yargıya karşı bu çevresel unsurlardan gelecek olan ve kimi zaman tehdit kimi zaman telkin şeklindeki uygunsuz müdahaleler yargı bağımsızlığını zedeleyebilmektedir¹⁶.

bbb. Medyanın Yargı Bağımsızlığı Üzerindeki Etkileri

Medyanın toplumdaki konumu, yapısı ve niteliği gereği etkileme, yönlendirme, bireyde ve toplumda bilinç oluşturma özelliği dikkate alındığında yargı bağımsızlığına müdahaleler bakımından diğer dış güçlerden daha etkin olduğu görülmektedir. Medyanın bu etkinliğinin de kaçınılmaz olarak etkileri olacaktır. Bu konuda "Venedik Komisyonu Yargıçların Bağımsızlığı Raporu"nun sonuç bölümünde; "Yargılama sürecini uygun olmayan baskılardan korumak maksadıyla, bir tarafta yargılama sürecinin koruması ile diğer tarafta basın özgürlüğü ve kamuoyunu ilgilendiren konuların açıkça tartışılabilmesi ihtiyacı arasında uygun bir denge sağlayabilmek için, dikkatle tanımlanan "sub judice" (görülmekte olan dava) ilkesinin uygulanması düşünülebilir." denilmiştir¹⁷.

Basın organlarından gelen uygunsuz müdahaleler çevreden gelen baskıların en önemlisini teşkil etmektedir. Toplumdaki etkinliği gelişen teknoloji ile birlikte zirve yapan ve dördüncü erk olarak da değerlendirilen basın, siyasî partiler ve toplumdaki diğer hâkim güçler tarafından, toplumu yönlendirme ve kontrol altına alma aracı olarak da kullanılmaktadır. Basının kendisine yüklenen bu işlevin bir sonucu olarak yargının faaliyet alanına yönelik de çalışmalar içine girmesi, yargı

15 Demirkol, Ferman: Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1991, s.69; Kırmaz, s.28

16 Kırmaz, s.31; Ünal Özkorkut, s.228

17 Gönenç, s.2

bağımsızlığı - basın hürriyeti bağlamındaki hassas dengeyi zorlayıcı ve zedeleyici hal almaktadır¹⁸.

Görsel ve yazılı medyanın bazen özensizlikten bazen ise kasıtlı olarak yargıyı etkileme ve yönlendirmeye yönelik yayınları, yargı mensupları üzerinde kimi zaman ağır bir baskı oluşturmaktadır. Zira basının bu uygunsuz müdahalelerinden ötürü bazen kişilerin yargılanma sürecinde adil yargılanma hakkının ihlal edilmesine ve bu kişilerin yargı kararından önce toplum nezdinde mahkum edilmelerine sebep olmaktadır. Bu etki ve müdahaleler bazen hakimleri de etki altına almakta ve basının yönlendirmesi doğrultusunda kararlar verilmesine sebep olunmaktadır. Böyle bir durumda da, adaletin özgür olarak tecelli ettiğine yönelik inancın azalması ve doğal olarak adalete karşı duyulan güvenin azalması sonucu ortaya çıkmaktadır¹⁹.

Yargının dış bağımsızlığını koruma altına alma adına birtakım ilkelerin geliştirilmesi ve önlemlerin alınması kaçınılmazdır. Ancak bütün bunlar yapılırken toplum bakımından çok büyük önem taşıyan medya gücünün de işlevsiz hale getirilmemesi gerekir. Venedik Komisyonu Yargıçların Bağımsızlığı Raporunda adlî süreçleri uygunsuz baskılardan korumak için, "yargı önündeki meselelerin tartışılması yasağı" ilkesinin uygulanması gerektiğini ancak bu yapılırken sınırların özenle belirlenmesi ve bir yandan adlî süreci diğer yandan da basın özgürlüğü ile kamu yararını ilgilendiren konuların açıkça tartışılabilmesi özgürlüğünü koruyacak uygun bir denge kurulması gerektiği vurgulanmıştır.

c. Yargının İç Bağımsızlığının Sağlanması

aa. İç Bağımsızlık Kavramı

Yargı içi bağımsızlığı ifade eden iç bağımsızlık ise, hakimlerin aynı veya üst konumda bulunan meslektaşlarının etkileme, telkin, talimat ve emirlerine karşı güvence altına alınmalarıdır. Venedik Komisyonu, Yargıçların Bağımsızlığı Raporunda "Yargı içi bağımsızlık ilkesi, her bir yargıcın bağımsızlığının yargısal karar verme faaliyetleri kapsamında karşılaşılabilecek yargıçlar arası bir tabiiyet ilişkisiyle uyumsuzluğuna anlamına gelir." denilmek suretiyle yargının iç bağımsızlığı ilkesi vurgulanmıştır²⁰. Yargı içi bağımsızlığın sağlanmasında özellikle yargı mensuplarının herhangi bir siyasal veya felsefi görüşün etkisi altında kalmadan hareket

18 Atabek, Nejat: "Kamuoyu, Medya ve Demokrasi", Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S.19, 2002, s.230; Kırmaz, s.31

19 Dönmezer, Sulhi:"Ceza Adaleti Sistemimiz Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı, Sayı 10, Temmuz-Ağustos 1996, s.554; Bulut, M. Ali/ Hayta, M. Ali : "Yargıya Güven", Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı, Sayı10, Temmuz-Ağustos 1996, s.205.

20 Gönenç, s.2

etmeleri büyük önem taşımaktadır. Siyasal veya felsefi fikirlerin ön plana çıkarak hareket edildiği bir yargı sisteminde, özellikle üst dereceli yargı organlarının alt dereceli yargı organları üzerinde oluşturabilecekleri etki ve baskınının yargı bağımsızlığına ciddi manada zarar vereceği kaçınılmazdır²¹. Bu bağlamda Venedik Komisyonu Yargıçların Bağımsızlığı Raporunda, hakimlerin kendilerini bağımsızlık veya tarafsızlıklarının sorgulanması neticesini doğuracak durumlara sokmaması gerektiği, bu hususun hakimlik mesleğinin başka uğraşlarla bir arada yürütülememesinin gerekçelerinden birisini teşkil ettiğini ve bir çok devlette hakimlerin siyasi faaliyetlerinin yasaklanmış olmasını da açıkladığını belirtmektedir. Nitekim 2802 sayılı Kanununun 48'inci maddesindeki düzenleme uyarınca hakim ve savcıların kanunlarda belirtilenler dışında resmi ve özel görev almaları ile kazanç getirici faaliyetlerde bulunmaları mümkün değildir.

bb. Yargının Yargıya Karşı Bağımsızlığı Sorunu

Hâkimlik mesleğindeki altlık-üstlük ilişkisinin, yalnızca yargılama işlevinin öngördüğü usuller açısından var olmasını ifade eden yargıya karşı bağımsızlık iç bağımsızlığı ifade etmektedir. Bağımsız yargı için hakimin veya mahkemenin, diğer mahkeme veya hakimlerden gelecek uygunsuz müdahalelere karşı da korunması gerekmektedir. Bu kapsamda hâkimler önlerine gelen olaylarda hüküm verirken, benzer olaylar nedeniyle verilmiş kararlarla bağlı olmaması, hâkimin, meslektaşlarına ve özellikle iç işleyle kendinden yukarı seviyedeki meslektaşlarına karşı bağımsızlığının korunması da bu iç bağımsızlık bakımından zorunludur. Bununla birlikte, bir hâkimin kararını verdikten sonra verdiği kararının başka bir hakim veya mahkeme tarafından kanun yolu ile denetlenmiş olması, hâkime emir verildiği şeklinde değerlendirilemez. Zira, yargı bağımsızlığı, hâkimlerin denetimsiz olmasını ifade etmemektedir. Bu nedenle yargı yolu denetimi gerektiği bağımsızlığın kötüye kullanımını engelleyecek araçlardan biri olarak görülmelidir²². Ancak üst derecedeki mahkemelerin hakimin vicdani kanaatine göre karar vermesine engel olan ve kimi zaman hakim üzerinde

21 Yargının iç bağımsızlığının sağlaması konusunda, Japonya olumsuz manada önemli bir örnektir. Zira bu ülkede, II. Dünya Savaşı sonrasında, siyasal iktidarı denetleyen bir yargı yerine siyasal iktidarla uyum içinde çalışan, hatta siyasal iktidara boyun eğen bir yargı ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni, yargısal hiyerarşiyi kontrol eden yüksek hakimlerin uzun yıllar iktidarda kalan Liberal Demokrat Parti'ye yakın olmaları ve kendi ideolojik tercihlerini çeşitli kurumsal mekanizmalarla kontrol ettikleri alt derece hakimlere dayatmış olmalarıdır. (Gönenç, s.3)

22 Keskin, Serap, "Yargıç Bağımsızlığı", Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İÜHFY, İstanbul 1998, s.148- 149. ; Kırmaz, s. 30-31-

baskı oluşturan, hakime not verilmesi gibi uygulamalar iç bağımsızlık noktasında ciddi sıkıntılar yaratmaktadır.

d. Görev ve Ekonomik Güvencelerin Yargı Bağımsızlığına Etkisi

Yargı bağımsızlığı konusunda önemli olan bir diğer husus ise hakimin görev güvencesi ve ekonomik güvenceye sahip olmasıdır²³. Henüz 18. yy.da 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde, Büyük Britanya Kralının, hakimlerin görev sürelerini, maaşlarının tutarını ve ödeme biçimini yalnız kendisinin belirlemesini ve yargı yetkisinin verilmesine ilişkin yasaları onaylamamasını adaletin yerine getirilmesinde birer engel olduğunu belirtmiştir²⁴.

Hakimin bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanmasını kolaylaştıran önemli bir faktör olan ekonomik özgürlük bağlamında hakimin maaşı, mesleğin saygınlığına ve önemine yakışır bir düzeyde olması gerekmektedir. Buna göre, yargı bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamak açısından, yargının mali özerkliğinin bulunması, kendi bütçesinin belirlenmesi sürecine katılması ve mali kaynaklarının yeterli olması gerekir.

Hakimin baskılara maruz kalmadan görevini yerine getirebilmesi adına görev güvencesine sahip olması da gerekmektedir. Görev güvencesine duyulan ihtiyaç, özellikle hakimlerin seçiminde ve atanmasında yürütmenin etkin olduğu ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Zira hakimlerin mesleğe alınma, atanma ve meslekten çıkarılmalarında yetkili olan merciin, hükümetten ve idareden bağımsız olması gerekir. Hakimlerin bağımsız ve tarafsız bir şekilde adalet dağıtma işlevini yerine getirebilmesi için, mesleki yeterlilikleri ve hukuki ehliyetlerinin esas alınmak suretiyle atama ve terfi işlemlerinin yapılması gerekir²⁵.

Bu kapsamda BM İnsan Hakları Komitesi, hakimlerin statülerinde yeterli güvencenin olmamasının ve ücretlerinin ödenmesindeki gecikmelerin yargı bağımsızlığı açısından olumsuz etkisine ve hakimlerin işe alınması ve disiplininden sorumlu bağımsız bir mekanizmanın yokluğunun yargı bağımsızlığını sınırlandırdığına vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde BM İnsan Hakları Komitesi, hakimlerin mesleki becerilerine, yeteneklerine göre atanmaları, atamalarda açıklık ve şeffaflık esaslarının uygulanması gerektiğini dile getirmektedir²⁶.

23 Demirkol, s.63; Ünal Özkorkut, s.228

24 Ünal Özkorkut, s.228

25 Ünal Özkorkut, s.228

26 Ünal Özkorkut, s.228, dn.9

Öte yandan Venedik Komisyonu Yargıçların Bağımsızlığı Raporunda, yargının iç ve dış bağımsızlığının temini adına hakimlerin mesleğe kabulleri ve kariyerlerine ilişkin tüm kararların hukuk çerçevesinde liyakate ve objektif kıstaslara dayalı olarak alınması gerektiği ve bunun bağımsız bir yargı konseyince yapılmasının yargı bağımsızlığını teminat altına almak için uygun bir usul olacağı, her halükarda anılan konseyin çoğunluğa bir yapıya ve çoğunluğu olmasa bile hatırı sayılır bir kısmının hakimlerden oluşan üyelere sahip olması gerektiği ve tabii üyeler hariç olmak üzere bu hakimlerin denklere tarafından seçilmesi veya atanması gerektiği belirtilmiştir. Anılan Raporda ayrıca hakimler için mesleki onurları ve sorumluluklarının ağırlığına uygun bir maaş ödenmesinin teminat altına alınması gerektiği de vurgulanmaktadır.

B.YARGI BAĞIMSIZLIĞINA YÖNELİK ELEŞTİRİ VE UYGUNSUZ MÜDAHALELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

a. Yargıya Yönelik Eleştirilerde Bulunulması

Hakimlerin önlerine gelen uyuşmazlıkları karara bağlarken iç veya dış kaynaklardan gelebilecek her türlü etki ve müdahalelere karşı tümüyle kapalı bir ortamda karar verdiğini düşünmek ve yargı bağımsızlığını böyle katı bir biçimde tanımlamak gerçekçi olmayacaktır. Zira yargının bağımsızlığı, hakimlerin tüm etki ve müdahalelere karşı mutlak ve topyekun izolasyonunu ifade etmemektedir²⁷. Aynı şekilde yargı bağımsızlığı kavramından, yargının her türlü eleştiriden ve sorgulamadan azade olması ve kamusal sorumluluktan muaf tutulmasını sağlayan bir dokunulmazlık zırhı anlaşılabilir. Eğer yargı bağımsızlığı bu şekilde kabul edilirse, yargının oligarşik bir yapıya dönüşmesi ve elde edeceği güçle demokratik sistemin işleyişini sakatlaması gibi ciddi bir tehlikenin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada, şeffaflık, yargı eleştirisi ve yargının kamuya hesap vermesini öngören mekanizmalar, yargı bağımsızlığının temel amacının gerçekleşmesi ve bağımsızlıktan kaynaklanabilecek sapmaları dengeleme gibi önemli bir işlev görecektir²⁸.

b. Uygunsuз Müdahaleler

Yargı bağımsızlığı bakımından önemli olan hakimlerin karar verme kapasitesini zaafa uğratan uygunsuз etki ve müdahalelere karşı korunmasıdır. Bu anlamda yargının bağımsızlığını tehdit eden uygunsuз

27 Gönenç, s.4

28 Sancar,Mithat/Atılğan, Eylem Umit : "Adalet Biraz Es Geçiliyor...": Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar, TESEV Yayınları, Mayıs 2009, s.182

etki ve müdahalelere örnek olarak yargı mensuplarına yönelik şiddet ve tehdit ya da ekonomik çıkar teklifleri gösterilebilir²⁹.

Yine yargıya yönelik “uygunsuz etki ve müdahale” olarak anayasal veya yasal yetkilerin kullanılması suretiyle yargının baskı altına alınması önemli bir sorundur. Bu noktada yasama ve yürütme erklerinin sahip olduğu anayasal ve yasal yetkilerin yargı üzerinde baskı kurmak amacıyla kullanıldığı durumlar olabilmektedir. Mesela Rusya Federasyonu'nda Anayasa Mahkemesi, Devlet Başkanı Boris Yeltsin döneminde pasifize edilmek ve etki altına alınmak amacıyla çeşitli yollara başvurulmuş ve bu kapsamda 1993 yılında 1612 sayılı "Başkanlık Kararnamesi" ile Mahkeme'nin faaliyetleri askıya alınmıştı³⁰.

Yasama ve yürütme erklerinin yargı kurumlarını oluşturma, çalışma koşullarını belirleme ve yapılarında değişiklik yapma yetkilerini yargı üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaları da yargı bağımsızlığına yönelik bir diğer “uygunsuz etki ve müdahale” olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda ABD başkanlarından Franklin Roosevelt'in “court packing plan” yani “mahkemeyi doldurma planı” örnek gösterilebilir. Zira, 1929 Ekonomik Bunalımı'ndan kurtulmak için hazırlanan "New Deal" yasalarını anayasaya aykırı bulan Yüksek Mahkemenin, üye sayısını arttırmak suretiyle yapısını değiştirmek ve bir noktada kontrol altına almak amacıyla tasarı hazırlanmış ancak gelen tepkiler üzerine tasarı geri çekilmiştir. Hazırlanan ve “Mahkemeyi doldurma planı” olarak nitelenen tasarı ile Roosevelt'in politikalarını destekleyecek bir Mahkeme kompozisyonu oluşturulması amaçlanmıştır³¹.

Her ne kadar öğretilerde 2010 yılında yapılan referandumda halkın yüzde 58 oranında kabul oyuyla yapılan anayasa değişikliklerinde Anayasa Mahkemesinin yapısının değiştirilmesi, hükümetin "mahkemeyi doldurma planı" olarak nitelendirilmekte ise de³², yargının iç bağımsızlığı

29 Bu konuda bir Afrika ülkesi olan Zimbabve'de hükümetin hayata geçirmek istediği toprak reformuna karşı çıkan veya destek vermeyen hakimlerin ciddi şiddet tehdidiyle karşılaşmaları neticesinde bazılarının görevlerini bırakmaları ve kalan hakimlere ise, hükümetin lehinde karar vermelerini sağlamak amacıyla, toprak reformu sürecinde kamulaştırma yoluyla el koyulan toprakların dağıtılmış olması bir örnek olarak gösterilebilir. Yine Meksika'da, uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili davalara bakan hakimlerin, rüşvet şiddet kışkırtıcılığına girmiş görünmektedir. İspanyolca, “plata o plamo” olarak ifade edilen “gümüş veya kurşun” kavramı, bu davalara bakan hakimlerin karşı karşıya bırakıldıkları rüşvet veya şiddet seçeneklerini ifade etmektedir. (Gönenç, s.4)

30 Gönenç, s.4

31 Gönenç, s.4-5

32 Bali, Aslı Ü:Unpacking Turkey's "Court-Packing" Referendum, November 5, 2010, <http://www.merip.org/mero/mero110510>; Gönenç, s.5; Yeğinsu, Can: Turkey Packs the Court, <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2010/sep/22/turkey-packs-court/> "To this end, he

konusu anlatılırken vurgulandığı üzere mahkemelerin ve hakimlerin siyasal veya felsefi fikirleri ön plana çıkarmadan bütün toplum tarafından objektif ve tarafsızlığından şüphe duyulmayacak şekilde kararlar vermesi asıldır. Ancak eski yapısıyla Anayasa Mahkemesi hem oluşumu hem de verdiği kararlarla tartışmaların odağı haline gelmişti. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin eski yapısı ve üye sayısı ve niteliği ile yerine getirdiği işlevlerin çok da paralel olmaması ve Anayasa Mahkemesinin mevcut yapısının geçmişten beri eleştiri konusu olması bu mahkemenin yapısının değiştirilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Yine söz konusu yapı değişikliğinin doğrudan idare ve meclisten ziyade halk oylaması yoluyla milletin iradesi ile yasalaşmış olması da yapılan değişikliğin "mahkemeyi doldurma planı" olarak değerlendirilemeyeceğinin bir kanıtıdır.

Özellikle Avrupa Birliği uyum sürecinde, yargının hukuksal düzlemde gerçekleşen değişikliklerin anlamını ve dolayısıyla kaderini belirleme konusunda sahip olduğu büyük gücün ilk defa bu kadar açık bir şekilde farkına varıldı. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi'nin parti kapatma davaları ve Anayasa değişiklikleri konusundaki tutumu, yargının siyasal gücü ve bu gücün demokratik sınırı meselesini yakıcı bir şekilde gündeme taşımıştır³³. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin ve Yargıtay'ın bazı kararlarına bakıldığında, bu yargı mercilerinin özellikle siyasal içerikli davalara ilişkin verdikleri kararların önemli bir kısmında devletçi bir refleksle hareket ettiği ve 'devleti korumak' ve 'devletin çıkarlarını gözetmek' gibi bir çaba içerisinde olduğu öğretide dile getirilmektedir³⁴. Burada yüksek yargı organlarının takındığı bu devletçi tavır bireysel hakların yargıya taşınması sürecinde yargının iç bağımsızlığı bakımından bir sorun teşkil etmektedir. Zira yüksek yargının kararları yanlış da olsa alt derece mahkemelerini bağlayacağından burada bağımsız yargıdan ziyade "yüksek yargıya bağımlı" bir yargının ortaya çıkmasına sebep olunmaktadır. Yargının bir bütün olarak iç bağımsızlığını kaybetmesi, aynı şekilde tarafsızlığının da kaybı anlamına gelmektedir. Bütün bu olumsuzlukların neticesinde ise, "Milleti Adına" karar veren bir yargıdan ziyade, benimsediği ideoloji doğrultusunda hareket ettiğine inandığı

put to referendum an amendment to Article 146 of the 1982 Constitution which, if passed, would raise the number of members of the Court from eleven to seventeen, such members being appointed by the President (a founding member of the AKP) and by simple majority in Turkish Grand National Assembly (where the AKP holds a strong majority). It was Prime Minister Erdoğan's court-packing plan (Yeğinsu)"

33 Sancar/Atılğan, s.181

34 Erdem, Fazıl Hüsnü: "Türkiye'de 'İdeolojik Devlet' Gölgesinde Yargı Bağımsızlığı Sorunu", Demokrasi Platformu, S. 2, Bahar 2005, s. 53

“Devlet” adına karar veren bir yargı ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Eski Yargıtay Başkanı Osman Arslan’ın, 1 Kasım 2007 tarihinde, Türkiye Adalet Akademisi’nin 2007-2008 eğitim yılı açılış töreninde yaptığı konuşmada, söyledikleri örnek gösterilebilir. Arslan konuşmasında, “Hâkimliğin temel ögesi tarafsız olmaktır. Ancak bazı kararlarınızda Türkiye Cumhuriyeti’nin korunması ve yaşatılmasında taraf olacaksınız. Buradaysak bu Cumhuriyetin kazanımları sayesinde. Cumhuriyetin insan onur ve haysiyetine en uygun rejim olduğunu bilmelisiniz, bilmek zorundasınız. Demokratik, laik, hukuk devletine sahip çıkmada tarafsız, ay yıldızlı bayrağa sahip çıkmada, o bayrağı daha yükseklere çıkarmada taraf olacaksınız. Buralarda tarafsız olma lüksünüz yok.” şeklinde sözler söylemişti. Bu sözlerden hareketle yargıda “kutsal devletin hizmetkârı olma ve onun akıyla hareket etme” çabasının olduğu açıkça görülmektedir. Halbuki hakim yalnızca adaleti sağlamak için hüküm vermekle görevli olup, devlet de dahil olmak üzere hiç bir kişi ya da kuruma hizmet etmesi söz konusu olamaz. Hakimin devleti koruma ve kollama, devletin resmi görüş ve eğilimlerine üstünlük tanıma ya da “devletin âli menfaatlerini” koruma misyonu veya kendisini devletin memuru olarak görme gibi bir durumu olamaz. Aksi takdirde tarafsız yargıdan değil taraflı yargıdan, dolayısıyla “siyasal yargı”³⁵dan söz edilebilir³⁶.

C. ERKLER AYRILIĞI İLKESİNİN YARGI BAĞIMSIZLIĞI YÖNÜNDE ÖNEMİ

a. Erkler Ayrılığı İlkesi

Erkler ayrılığı ilkesi, parlamenter sistem yönünden devletin temel organları arasında bir işbölümü yapılmasının ötesinde yasama, yürütme ve yargı³⁷ erklerinin bağımsız bir statüye sahip olmaları ve birbirlerini

35 Siyasal yargı konusunda geniş bilgi için bakınız: Sancar, Mithat “Devlet Akli Kiskacında Hukuk Devleti”, 5.Baskı, İstanbul 2010.

36 “Siyasal yargı”dan söz edebilmek için mahkemelerin açıkça siyasi otoritenin emri doğrultusunda davranmaları şart değildir. Şayet bir mahkeme kararını verirken, hukuku ve adaleti değil, egemen ya da resmi ideolojiyi veya “devlet akli”ni referans alıyorsa ortada “siyasal yargı” olarak nitelenecek bir durum var demektir.”(Şahin, Kemal : “Yargıcın Tarafsızlığı”, Radikal İki, 18 Kasım 2007; Sancar/Atılğan, s.149)

37 Kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir gereği olarak kaynağını anayasadan alan yargı ve yasama “yetki” olarak kabul edilmiş olmasına karşın yürütme, kimi anayasal yetkileri nedeniyle, hem “yetki” hem de “görev” olarak düzenlenmiştir. Buna 1982 Anayasasının 8 ve 91’inci maddeleri örnek gösterilebilir .Ancak 1961 Anayasasında yürütme yasamanın içinden çıktığı için, “görev” olarak kabul edilmişti (Şahbaz, s.230).

dengelemek suretiyle devlet yönetiminin kötüye kullanımının engellenmesini amaçlamaktadır³⁸.

Bilindiği üzere Anayasa kuramı açısından devletin yasama, yürütme ve yargı olarak adlandırılan üç hukuki işlevinin her birinin sadece kendi işlevini yerine getirmesi ve diğer organın işlerine karışmaması erkler ayrılığı ilkesinin özünü oluşturur. Erkler ayrılığı ilkesine göre yasaları yapma görevi yasamaya ait iken, yürütme yasaların kendisine verdiği yetkileri kullanarak devleti yönetmekle görevlendirilmiştir. Üçüncü erk olan yargı ise yürütmenin ve kısmen de yasamanın görevlerini yaparken meydana gelebilecek uyuşmazlıkları çözmek ve görevlerini yapmayanlar ile suç işleyenler hakkında, devlet adına yaptırım kararları vermekle görevlendirilmiştir³⁹.

b. Erkeler ayrılığı İlkesinin Yargı Bağımsızlığı Bakımından Önemi
Yargının üstlendiği görevi olması gerektiği şekilde yerine getirebilmesi ve aynı zamanda yasama ve yürütme erklerinin anayasa ve yasalarla kendilerine çizilen hukuki sınırlar çerçevesinde hareket edip etmediklerini denetleyebilmesi ve gerektiğinde bu erklerle yaptırımlar uygulayabilmesi adına, siyasal iktidarın çeşitli devlet organları arasında bölüştürülmesini ifade eden erkler ayrılığı ilkesi büyük önem taşımaktadır⁴⁰. Zira diğer erklerden hesap sorulabilmesi adına yargının, bu erklerden bağımsız olması bir zorunluluktur. Bu ilkeye göre, yasama, yürütme ve yargı organları siyasal iktidarı birlikte kullanır; ancak yargının yasama ve yürütmeden "ayrı", onlardan "bağımsız" olması gerekmektedir. Başka bir deyişle, erkler ayrılığı ilkesi, yargının yasama ve yürütmeden bağımsızlaşmasını sağlamak suretiyle hukuk devleti ilkesinin de uygulanmasını mümkün kılmaktadır⁴¹.

38 Bülül, Mahmut : Parlamenter Denetim Yolları: Yazılı Ve Sözlü Soru, Kadınlara Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarını Yasama Sürecine Katılımlarının Güçlendirilmesi Semineri, 5-6 Kasım 2009, s.1

39 Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2004, s. 11.; Gökçe, Ali Fuat : "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yürütmeyi Denetlemesinde Meclis Araştırması Komisyonlarının İşlevselliği", Yasama Dergisi, S. 11, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2009, s.76

40 Anayasa'nın 11. maddesi uyarınca Anayasa'nın üstün ve bağlayıcı olmasının bir gereği olarak, her organın Anayasada belirlenen yetkisini, kendine ayrılmış alan içerisinde yerine getirmesi ve bunu ihlal etmemesi gerekmektedir. Anayasa koyucu her organa bu gereklere uyma, Anayasa'daki ilkelerden ayrılmama ve Anayasa'nın bağlayıcılık ve üstünlüğüne saygı duyma yükümlülüğü getirmiştir. Anayasada hukuk devleti ilkesinin yer alması adil yargılanma ilkesinin de kabul edildiğinin göstergesidir. Ayrıca Anayasamız 36/1'inci maddesinde adil yargılanma hakkına ayrıca yer vermiştir. (Şahbaz, s.231)

41 Gönenç, s. 7; "Erklerin farklı ellerde toplanması önemli olmakla birlikte, parlamenter sistemlerde olduğu gibi bazen yasama ve yürütme açısından ayırım anlamını yitirebilmektedir ve bu tablo içinde kuvvetler ayrılığı esas olarak yargı bakımından önem taşımaktadır. Kuvvetlerin birbirinden ayrı ellere verilmesindeki amaç, gücün kötüye kullanılmasını önlemek,

Erkler ayrılığı ilkesinin yargı bağımsızlığı bakımından önem kazandığı diğer bir nokta ise, yargının verdiği nihai kararlara diğer devlet organlarının müdahale edememesi, onları değiştirememesi ve bu kararları uygulamak zorunda olmasıdır. Bir başka ifadeyle, herhangi bir devlet organının yargı kararları üzerinde bir tasarrufta bulunması ya da yargıyı vereceği kararlarda etkilemesi veya yönlendirmesi söz konusu olamaz⁴². Yargı kararlarının kalitesinin artırılması, kararlarda tutarlılığın ve birliğin sağlanması amacıyla üst derece mahkemelerin alt derece mahkemelerinin kararlarını denetlemesi hususu, yargının iç bağımsızlığını tehlikeye düşürecek boyutlara varmadığı, yani yüksek yargıçların hiyerarşik olarak alt kademedeki yargıçların karar verme kapasitelerini etkilemek, yönlendirmek ve kontrol etmek amacıyla kullanılmadığı sürece yargı bağımsızlığını zedeleyen bir uygulama olarak değerlendirilemez⁴³. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin "Yargıçların Rolü, Etkinlikleri ve Bağımsızlıkları" ile ilgili 12(94) Numaralı Tavsiye Kararında, yargıçların bağımsızlıklarını geliştirmek ve korumak için gerekli önlemlerin alınması gerektiği, mahkemeler dışında hiçbir organın, mahkemelerin yetkisi hakkında söz sahibi olmaması, yasama ve yürütme organların hakimlerin bağımsızlığını temin etmesi ve bunu tehlikeye atacak adımlarlardan kaçınmaları, karar verme sürecinde yargıçların bağımsız olması ve herhangi bir çevre ve makamdan ya da herhangi bir neden için; doğrudan ya da dolaylı hiçbir kısıtlama, uygunsuz etki, teşvik, baskı, tehdit veya müdahale altında kalmaksızın çalışabilmeleri gerektiği özellikle vurgulanmaktadır⁴⁴.

D.ULUSLARASI BELGELERDE YARGI BAĞIMSIZLIĞI

Yargı bağımsızlığının önemini ortaya koyma adına birçok uluslararası belgede bu konu titizlikle ele alınmış ve alınması gereken tedbirler dile getirilmiştir. Mesela 1985 tarihli BM Yargı Bağımsızlığının Temel

otoriteye karşı bireyi korumaksa, bunu sağlamanın en etkili yolu, yasama ve özellikle yürütmeden gelebilecek kişi özgürlüğünü kısıtlayıcı düzenlemeleri engellemek amacıyla yargıyı gerçek anlamda bağımsız ve tarafsız kılmaktır. Yürütme ve yargı erkleri arasında belirgin bir ayrılık olduğu takdirde yargının yetkili ve sorumlu olduğu hususlarda yürütme yargıya müdahale edemeyecektir.⁵ Klasik, fakat önemli bir ifadeyi yinelemek gerekirse, yargı bağımsızlığı, hakime verilmiş bir lütuf ya da hak değil, bireyin özgürlüğünü korumaya yönelik bir tedbir; hakime yüklenmiş bağımsız düşünme ve davranma sorumluluğudur ve bu noktada yargı bağımsızlığı, hukuk devletini oluşturan domino taslarının basında gelmektedir."(Ünal Özkorkut, s.227)

42 Venedik Komisyonu, Yargıçların Bağımsızlığı Raporu sonuç kısmında "Yargı kararları temyiz usulü haricinde bir denetime ve özellikle temyiz süresi dışında savcı veya bir başka kamu mercince itiraza tabi olmamalıdır." denilmektedir.

43 Gönenç, s. 7

44 Şahbaz, s 238

İlkeleri, Hakimlerin Rolü, Etkinliği ve Bağımsızlığı Konusunda Avrupa Konseyi Üye Devlet Bakanlar Komitesi Tavsiye Kararı (R-94/12) ve 1998 tarihli Hakimlerin Statüsüne Dair Avrupa Şartı'nda, özetle hakimin bağımsız ve sadece yasaya tabi olduğu, bağımsızlığın devlet tarafından güvence altına alınması gerektiği, davaya ve kanun yolları hariç olmak üzere karara müdahale edilemeyeceği, hakimlerin seçiminde ve görev sürelerinde objektif esasların dikkate alınması gerektiği, hakimlerin seçimleri ve kariyerleri konusunda karar verecek merciin hükümet ve idareden bağımsız olması, üyelerinin yargı tarafından seçilmesi ve kendi usul kurallarını kendisinin belirlemesi, hakimlerin hükümet tarafından atanması durumunda ise atanmada şeffaflığın sağlanması, hakimlerin zorunlu emeklilik yaşı veya hizmet süresi bitmeden geçerli nedenler olmaksızın azledilemeyecekleri, statü ve maaşlarının görev onuru ve yükledikleri sorumluluklara uygun olması gerektiği hususlarına vurgu yapılmıştır⁴⁵.

Diğer taraftan, 1999 tarihli Hakim Evrensel Beyannamesi'nde de, hakimin bağımsızlığının, hukuka uygun tarafsız adaletin vazgeçilmezi olduğu, ulusal ya da uluslararası tüm kurum ve otoritelerin bu bağımsızlığa saygı göstermesi, onu koruması ve savunması gerektiği ifade edilmiştir. 2003/43 Sayılı Birleşmiş Milletler Bangalor Yargı Etiği İlkeleri'nde de, yargı bağımsızlığının hukuk devletinin ön koşulu ve adil yargılanmanın temel güvencesi olduğu belirtilmiş; hakimin bireysel ve kurumsal olarak yargı bağımsızlığını temsil etmesi ve koruması, genelde toplumdan ve özelde davanın taraflarından ve diğer hakimlerden bağımsız olarak, tarafsız bir biçimde görevini yerine getirmesi zorunluluğuna işaret edilmiştir⁴⁶.

Öte yandan bu kapsamda, 12-13 Mart 2010 tarihinde Venedik Komisyonunun 82. Genel Kurul Toplantısında kabul edilmiş olan Yargıçların Bağımsızlığı Raporunda yargının iç ve dış bağımsızlığının temin edilmesi için devletlerin uyacakları standartlar belirlenmiştir.

II. YARGI BAĞIMSIZLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ BAKIMINDAN YASAMA ORGANININ BİLGİ EDİNME ve DENETİM YOLLARI

A. YASAMANIN BİLGİ EDİNME ve DENETİM YOLLARI

a. Genel Olarak

Yasama erki, yürütme erkini dolaylı ve doğrudan olmak üzere iki farklı yolla denetlemektedir. Yasama erki dolaylı denetimini; yasal

45 Ünal Özkorkut, s.229-230

46 Ünal Özkorkut, s.230

düzenlemeler ve bütçe yasası ile gerçekleştirirken, doğrudan denetimini ise; Anayasa'da belirtilen soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması, gensoru ve güvenoyu olarak belirlenen bilgi edinme ve denetim yolları ile gerçekleştirmektedir⁴⁷.

Çağdaş parlamenter sistemin bir gereği olarak yasama organının bilgi edinme ve denetim yollarının etkin olarak kullanılabilmesi gerekir. Bu husus, toplumu veya devleti yakından ilgilendiren olayların sebep ve sonuçlarının incelenmesi ile gelecek adına atılacak adımlar ve yapılacak ulusal ve uluslararası planlamalar bakımından önem arz etmektedir. Yasama organı bu bilgi edinme ve denetim yollarını Anayasa'dan aldığı yetki ve sınırlar çerçevesinde kullandığı sürece toplum, devlet ve bireye yönelik sağlıklı çalışmalar yapabilecektir. Bu nedenle bütün parlamenter sistemlerde, bilgi edinme ve denetim yollarına yer verilmiştir. 1982 Anayasası da TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yollarını 98 ila 100'üncü maddelerde düzenlemiştir. Buna göre soru, gensoru, genel görüşme, Meclis araştırması ve Meclis soruşturması, yasama organının bilgi edinme ve denetim yollarıdır.

1982 Anayasasında genel olarak güçlü bir yürütme organı oluşturma çabasının bir sonucu olarak Anayasa'nın 98'inci maddesinde bilgi edinme ve denetim yollarından olan soru, genel görüşme ve meclis araştırması yalnızca tanımlanmakla yetinilmiş ve diğer bilgi edinme ve denetim yolları olan meclis soruşturması ve gensoru ise 99 ve 100'üncü maddelerinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Anayasa'daki bu düzenlemeler uyarınca soru, genel görüşme ve meclis araştırması yasama organının bilgi edinme yollarını ifade ederken meclis soruşturması ve gensoru ise hükümetin veya bir bakanın sorumluluğunu doğuracak birer denetim yolu olarak öngörülmüşlerdir. Ancak her bir bilgi edinme yolu aynı zamanda bir dolaylı denetim yolu özelliğine de sahiptir⁴⁸.

47 Eryılmaz, Bilal : Kamu Yönetimi, Ankara 2008, s. 310; Gökçe, s. 78;

48 Onar, Erdal: "1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi", Milli Egemenlik ve TBMM Paneli (Kayseri), TBMM Yayın No:48, Ankara 1990, s. 32; Özer, M.Akif : "TBMM'ce Uygulanan Parlamento Denetimi: Eleştirel Bir İnceleme," Amme İdaresi Dergisi, C.33, S.2, s. 36;

b.Bilgi Edinme Yolları

aa. Soru

aaa. Tanım

Yasama organının bilgi edinme yollarından biri olan soru⁴⁹, Anayasa'nın 98'inci maddesinde "Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir." şeklinde tanımlanmıştır⁵⁰. Anayasa'da yapılan bu tanım esas alındığında, bakana ya da Başbakan'a, bilgi edinmek amacıyla bakanlıkların görev alanlarıyla ilgili bir konuda cevaplandırılmak üzere yöneltilen sorulardır. Soru mekanizmasının ayrıntılı işleyişi TBMM iç tüzüğü'nün 96'ncı maddesinde düzenlenmiştir. Maddedeki düzenlemede soru "kısa, gerekçesiz ve kişisel görüş ileri sürülmeksizin; kişilik ve özel yaşama ilişkin konuları içermeyen bir önerge ile Hükümet adına sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere, Başbakan veya bir bakandan açık ve belli konular hakkında bilgi istemekten ibarettir" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca Tüzüğü'nün 97'nci maddesi uyarınca başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konular, tek amacı istişare sağlamaktan ibaret konular ile konusu, evvelce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı olan hususlar soru mekanizması yoluyla sorulamaz⁵¹.

İngiltere'de soru konusu olamayacak hususlar bakımından yazılı bir kaynak mevcut olmamakla birlikte uygulama ve parlamento başkanlarının kararları ile bu alan belirlenmiştir. Mesela, bir meclis komisyonuna havale edilmiş konular, mahkeme kararları ve adli memurların faaliyetleri, bir şahsın hususi sıfatıyla yaptığı fiil ve hareketler, farazi durumlar ve tarihi hadiseler, bakanların meclis dışındaki beyanları, bir kanunun veya milletlerarası anlaşmanın yorumu, bulunması kolay olan hukuki metinler vb. durumlar soru konusu yapılamamaktadır⁵².

49 Soru mekanizmasının ilk kullanıldığı yer Parlamento sisteminin doğuş yeri olan İngiltere'dir. Kayıtlı olan ilk sözlü soru ise 1721'de İngiltere'de Lord Cowper tarafından Lordlar Kamarasında sorulmuştur. (Bülül, s. 2)

50 Soru, ilk defa 1924 Anayasasının 22. maddesinde "Soru, gensoru ve Meclis soruşturması Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı İç tüzükte gösterilir." hükmüyle düzenlenmiştir. 1961 Anayasasının 88. maddesinde yer verilen sorunun tanımı ilk defa 1982 Anayasasında yapılmıştır.

51 Neziroğlu, İlhan : "Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamento Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.8, S. 2, Y. 2006, s.15

52 Özbudun, Ergun: Parlamento Rejiminde Parlamento'nun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, AÜHF Yayınları, Ankara, 1962, s. 16

bbb. Kapsam

Yürütmenin görev alanının geniş olmasına paralel olarak, bir bilgi edinme yolu olarak soru mekanizmasının konusu da sınırsız denebilecek kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Buna göre, soru, hükümetin genel siyasetine ilişkin olabileceği gibi bakanların görev alanına giren münferit faaliyetleri ile idari faaliyetlerin teferruatını kapsayabilir. Ancak soru mekanizmasına konu yapılan hususun, her şeyden önce doğrudan veya dolaylı biçimde kamusal bir boyuta sahip olması ve hükümetin veya bir bakanın siyasal sorumluluğu içinde bulunması gerekmektedir⁵³.

Yasama organının denetim yollarından biri olan soru, bilgilendirme, duyarlılık oluşturma, kamuoyu oluşturma, caydırıcı etki sağlama, politik karar mekanizmalarını harekete geçirme gibi değişik sonuçlar meydana getirmesi bakımından önemli bir bilgi edinme yoludur⁵⁴.

Yasama organında bilgi edinme amacıyla kullanılan soru mekanizmasına başvurulmasının bazen başka sebepleri de olabilir. Partiler arası siyasi mücadele aracı olarak da kullanılan soru mekanizması, genel olarak belirli faaliyetler ile ilişkilendirilerek çalıştırılır. Bu kapsamda, soru önergesi, bir konuda bilgi almak suretiyle hükümeti veya bir bakanı zor durumda bırakmak, seçmene mesaj vermek, kişisel reklam yapmak ya da hükümete, bürokratlara, basına, kamuoyuna ve birçok yere mesaj göndermek amaçlı da olabilir⁵⁵. Bu nedenle bazı soruların cevabından ziyade sadece sorulmuş olması bile yeterli görülmektedir. Mesela uygulamada zaman zaman soru önergelerinin TBMM Başkanlığı ile aynı anda veya daha önce basına da veriliyor olması bu görüşü desteklemektedir⁵⁶.

Yasama organının yapmış olduğu bu bilgi edinme yolunda, yasama üyelerinin, hükümetin faaliyetlerinin eleştirilmesi, izlenecek politikaların ya da hükümet tarafından alınacak tedbirlerin gerekçelerinin öğrenilmesi amacıyla ilgili bakana iletmek suretiyle yürütme organının sürekli olarak dikkatli olmak zorunda bırakılması da söz konusudur⁵⁷. Soru mekanizması, bir taraftan yasama organının bilgi edinmesini amaçlarken diğer taraftan yasama organı üyelerinin herhangi bir faaliyetin gerçekleştirilmesinde yürütmeyi harekete geçirme, sorunlar hakkında bilgi sahibi ve aynı zamanda söz sahibi olan bakanları baskı altına almayı da amaçlamaktadır. Bu nedenle soru, anayasal anlamda bir bilgi edinme

53 Arsel, İlhan: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları I, Ankara, 1965, s. 343; Onar, s.31

54 Kumaş,Rahmi; Parlametonun Boyutları, İstanbul, 1985, s.139; Bülbül, s.11

55 Neziroğlu, s.2

56 Neziroğlu, s. 1.; Bülbül, s.3

57 Güneş, Turan: Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi , İstanbul 1956, s.66; Özer, s.37

aracı olmakla birlikte siyasal anlamda denetim araçlarını harekete geçiren bir özelliğe arz etmektedir.⁵⁸

Soru kurumunun önemini ve etkinliğini azaltan uygulamaların başında, bu önergelere Başbakan ve ilgili bakanların gereken özeni göstermemeleri ve sürekli ihmalleri sebebiyle, soru önergelerinin cevabının uzun süre ertelenmesi gelmektedir.⁵⁹ Yine soru önergesinin ilgili bakanın görev alanına ilişkin olmaması, ilgisiz ve yanıtlanması zor konular olması, kişileri araştırmaya sevk edecek nitelikte olması ile soru ve yanıtının aynı dönem içinde olması halinde bu mekanizma etkin olarak kullanılabilir. Zira belirtilen bu hususların yeterince yerine getirilmemesi nedeniyle bu mekanizma eleştiri konusu olmaktadır.⁶⁰

Anayasa'nın 98'inci maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenleme uyarınca soru denetimi, yazılı veya sözlü olarak yapılabilir. Sözlü soruların ilgili bakan ya da başbakan, sorun hakkında meclis ve kamuoyu önünde açıklama yapmaya zorlandığından ötürü yazılı soruya nazaran daha önemli olduğu görülmektedir.⁶¹

bb. Genel görüşme

Genel görüşme, Anayasa'nın 98'inci maddesinin dördüncü fıkrasında düzenlenmiş olup toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nda görüşülmesi olarak tanımlanmıştır. Bu denetim yolunun işleyişine ilişkin ayrıntılar ise TBMM İç Tüzüğü'nün 101 ve 102'inci maddelerinde düzenlenmiştir. Tüzüğün 101'inci maddesinde genel görüşme Anayasa'daki şekliyle tanımlanırken 102'inci madde de ise, genel görüşme sürecinin işleyişine ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Buna göre genel görüşme açılması, hükümet, siyasi parti grupları veya en az yirmi milletvekili tarafından TBMM Başkanlığından bir önergeyle istenebilir. Genel görüşme açılıp açılmamasına işaretli oylama suretiyle Genel Kurulda karar verilir.

Etkinlik açısından soru ile gensoru arasında kalan siyasi bir denetim yolu olan genel görüşme mekanizması, sonucunda herhangi bir siyasi sorumluluk doğmaması ve yasama organı üyelerinin tartışma imkanı bulması ve soru yönteminde görülen ikili tartışmaları devre dışı

58 Özer, s.37

59 Tunç, Hasan: Parlamento İçi Muhalefet, Konya 1997, s. 82

60 Özer, s.38

61 Örnek, Acar: Kamu Yönetimi, İstanbul 1991, s.251; Özer, s. 39-40; İsveç'te spontane olarak sözlü soru mekanizması uygulanmaktadır. Buna göre Her Perşembe günü yapılan soru müzakerelerine (Question Time) üç haftada bir Başbakan ve beş bakan katılmakta ve bu birleşimde sorular ilk defa ve doğrudan sözlü olarak ilgili milletvekili tarafından sorulmaktadır. Benzer durum Norveç'te de bulunmaktadır (Neziroğlu, s.152)

bırakması bakımından olumlu bir fonksiyon ifade etmektedir⁶². Bu yönüyle “görüşmeli sözlü soru” olarak da nitelendirilen genel görüşme, kolaylıkla gensoru denetiminin işletilemediği ve çoğunluğun iktidar olduğu yasama organlarında muhalefetin eleştirilerini dile getirebildiği bir denetim yolu olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Genel görüşme sonucunda herhangi bir oylama olmamakla birlikte yasama organı üyelerinin fikir birliğine vardığı durumlarda bunun bildiri halinde yayınlanması mümkündür⁶³.

cc. Meclis Araştırması

aaa. Tanım

Diğer bir bilgi edinme ve denetim yollarından biri olan meclis araştırması, Anayasa'nın 98'inci maddesinde “Belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir”. Şeklinde tanımlanmıştır. Öğretide ise: meclis araştırması, yasama organının kanun yapma, yürütme organını denetleme veya yargısal nitelikteki yetkileri dahilindeki bir konuda bilgi edinme amacıyla, kendi üyelerinden oluşan bir komisyon kanalıyla inceleme yapması olarak tanımlanmıştır⁶⁴.

Yasama organının yetkileri dikkate alındığında meclis araştırması, “yasama araştırması”, “siyasal araştırma” ve “yargısal araştırma (soruşturma)” olmak üzere temel olarak üç başlık altında ele alınabilir. Buna göre yasama araştırması; yasama organının, herhangi bir konuda yasal düzenleme yapmadan önce, yasal düzenleme yapacağı konu hakkında bilgi edinmek amacıyla kendi üyeleri arasından seçerek oluşturduğu bir komisyon vasıtasıyla yaptığı incelemeyi ifade etmektedir. Siyasal araştırma; yasama organının, yürütme organının uyguladığı politikaları ve somut işlemleri hakkında bilgi edinmek amacıyla doğrudan doğruya kendisinin yaptığı incelemedir. Yargısal araştırma ise; yasama organının yargısal nitelikte yetkilerini kullanması, yetkilerini gereğine uygun biçimde yerine getirebilmesi amacıyla, bilgi sahibi olması gerekmektedir. Yasama organının, yargısal nitelikteki yetkilerini kullanırken, yetkisi kapsamına giren konu hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla yaptığı incelemedir⁶⁵.

bbb. Kapsam

Meclis araştırması herhangi bir konuda bilgi edinilmesi için yapılan bir inceleme olduğundan, bu araştırmanın daima ve mutlak olarak Bakanlar

62; Özbudun, s.52; Özer, s.42

63 İba, Şeref: Parlamenter Denetim, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, (Parlamenter), s.24

64 Onar, Erdal : Meclis Araştırması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 419, Ankara, Sevinç Matbaası,1977, (Meclis Araştırması), s. 1.

65 Onar, (Meclis Araştırması), s. 6-9; Gökçe, s.80

Kurulunun faaliyetleri ile ilgili olması şart değildir. Meclis araştırmasının Anayasa’da yapılan tanımından kastedilen, meclis dışında meydana gelen ve toplumu çok yakından etkileyen konular hakkında Meclisin araştırma komisyonu kurarak bu tür olayların nedenleri ve sonuçlarını araştırmasıdır. Meclis araştırmasına ilişkin TBMM İç Tüzüğü’nün 104 ve 105’inci maddelerinde ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Tüzüğü’nün 104’üncü maddesi uyarınca meclis araştırmasının açılmasında genel görüşme açılmasındaki hükümler uygulanır. Ayrıca meclis araştırma komisyonunun raporu hakkında Genel Kurulda, genel görüşme açılacağı da düzenlenmiştir.

ccc.Meclis Araştırmasına Konu Olamayacak Hususlar

aaaa.Ticari Sır

İç Tüzüğü’nün 105’inci maddesinde, meclis araştırma komisyonu ve yetkileri düzenlenmiştir. Bu maddede devlet sırları ile ticari sırların meclis araştırmasına konu olamayacağı düzenlenmiştir⁶⁶. Ancak Türk hukuk sisteminde devlet sırrı ve ticari sır ile ilgili açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu konu ile ilgili sadece 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nda ticari sır tanımlanmıştır⁶⁷. Ancak bu tanımın, mevcut sorunu çözmeye yetmediği yapılan tanımlama ile ticari işletmenin çalışma biçimine, ürettiği mal veya hizmete ve gelişimine ilişkin başkalarından saklı kalmasını istediği, kanuna ve kamu düzenine aykırı olmayan her şeyin, ticari sır kavramı içine girebildiği ifade edilmektedir⁶⁸.

bbbb. Devlet Sırrı

Devlet sırrı da, Meclis İçtüzüğü’nün 105. maddesi ile araştırma komisyonlarının yetki alanı dışında tutulmuştur. Devlet sırrının kapsamının ne olacağı konusunda mevzuatta herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Devlet sırrı, 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu⁶⁹, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda (CMK) tanımlanmıştır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun devlet sırları aleyhine suçlar ve casusluğa ayrılmış olan yedinci bölümde genel olarak, “devletin güvenliği veya iç ve dış siyasal

66 Özer, s.42-43; Gökçe, s. 80

67 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 17. maddesine göre ticari sır şöyle tanımlanmıştır; “Açıklanması ya da zamanından önce açıklanması hâlinde, ülkenin ekonomik çıkarlarına zarar verecek veya haksız rekabet ve kazanç sebep olacak bilgi veya belgelerdir.”

68 Eroğlu, İzzet: “İnsan Haklarının Korunmasında Meclis Araştırması”, Yasama Dergisi, Sayı -5, Ankara, 2007, s.117.; Onar, (Meclis Araştırması), s. 97-98.; Gökçe, s.85

69 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 16. ve 18. maddelerine göre devlet sırrı; Açıklanması hâlinde devletin emniyetine, dış ilişkilerine, millî savunmasına ve millî güvenliğine açıkça zarar verecek ve niteliği itibarıyla devlet sırrı olan gizlilik dereceli bilgi veya belgelerdir.

yararları bakımından niteliği itibarıyla gizli kalması gereken bilgiler” devlet sırrı kapsamında görülmüştür. TCK’nın 327. maddesinin gerekçesinde de vurgulandığı üzere burada dikkat edilmesi gereken husus, temin edilen bilgilerin Devletin güvenliği ile iç veya dış siyasal yararları gereği gizli kalmasının zorunlu olmasıdır. Buradaki bilginin sır niteliğinde olması önemli olduğundan eğer bilgi, temin edildiği sırada sır olma vasfını kaybetmiş ise, söz gelimi temin edilmeden önce açıklanmış veya herkes tarafından bilinen bir husus hâline gelmiş ise, artık sır olmaktan çıkacaktır. Yine gerekçede de belirtildiği üzere sırdan maksat, yetkili bulunmayan kişilerin hakkında bilgi sahibi olmaları hâlinde “Devletin güvenliğinin, millî varlığının, bütünlüğünün, anayasal düzeninin veya iç veya dış siyasal yararlarının tehlikeye düşebileceği bilgiler”dir.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 47. maddesinde ise devlet sırrı, “... açıklanması, devletin dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine zarar verebilecek; anayasal düzeninde ve dış ilişkilerinde tehlike yaratabilecek nitelikteki bilgiler” olarak tanımlanmıştır.

İlgili kanunlarda yer alan devlet sırrı kavramının açık, anlaşılır ve sınırlarının belli olmaması nedeniyle hangi hususların devlet sırrı olacağından önceden kesin bir şekilde belirlenmesi mümkün değildir. Devlet sırrının kesin sınırlarının belirlenmemesi nedeniyle, hangi hususların devlet sırrı olduğuna yürütmenin karar vermesi halinde, meclis araştırma komisyonlarının yapacağı siyasal araştırmanın etkinliği ve önemi kalmayacaktır. Yürütme, kendisini ilgilendiren bir konuda siyasal araştırma yapılması durumunda, bu konunun araştırılmasını arzulamıyorsa, sır olduğunu ileri sürebilecek, böylece araştırmanın yapılmasını engelleme yoluna gidebilecektir. Böylelikle yasama organına ait araştırma yetkisinin devamı, yürütme organının takdir ve değerlendirmesine kalmış olacaktır⁷⁰. Özellikle 1980 sonrası kurulan meclis araştırma komisyonlarının çalışmaları esnasında, ilgili kurum ve kişilerden istenilen bilgi ve belgelerin devlet sırrı ve ticari sır gibi sebeplerle verilmemesi ve komisyona çağrılan bazı kişilerin gelmemesi nedeniyle meclis araştırma komisyonlarının istenilen amaca ulaşması mümkün olamamıştır⁷¹.

70 Mesela 19. yasama dönemi 5. yasama yılında, “Türkiye’nin çeşitli yörelerinde işlenmiş olan faili meçhul siyasi cinayetler” konusunun araştırılması amacıyla oluşturulan Meclis araştırma komisyonunun Ankara Emniyet Müdürlüğünden istediği görev alanı ile ilgili bilgilerin verilmesi, devlet sırrı gerekçe gösterilerek engellenmiştir.(Gökçe, s.86-87)

71 Gökçe, s.77

c. Denetim Yolları

aa. Meclis Soruşturması

aaa. Tanım

Anayasa'nın 100'üncü maddesinde yer alan Meclis soruşturması, Başbakan veya bakanlar hakkında, cezai sorumluluklarının yerine getirilmesi için yapılan bir denetim yoludur. Meclis soruşturmasına ilişkin usul ve esaslar TBMM İç Tüzüğü'nün 107 ila 114'üncü maddelerinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre, TBMM üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve gizli oyla karara bağlar. Meclis soruşturmasına konu olan Başbakan veya bakan, TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile yargılanmak üzere Yüce Divana sevk edilebilir. Meclis soruşturmasına ilişkin süreçte Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

Yasama organının temel yetkilerini kullanmasına yardımcı bir yetki olan meclis soruşturmasının temelinde bilgi edinme hakkı da yatmaktadır. Güçlü bir yasama organının varlığı için etkili bilgi edinme yollarının yanında derinlemesine araştırma ve soruşturma yapabileceği denetim yollarına da ihtiyaç vardır. Bu işleve uygun olan meclis soruşturması siyasal sonuçları da dikkate alındığında etkili bir bilgi edinme ve denetim yoludur⁷². Ancak ülkemizde meclis soruşturması, siyasi denetim aracı olmaktan ziyade genelde hükümet üyeleri hakkında cezai ve mali sorumluluğu sağlamak amacıyla uygulanmıştır⁷³.

bbb. Kapsam

Meclis soruşturması için kurulan komisyonun geniş yetkilere sahip olması nedeniyle diğer denetim yollarına nazaran daha etkili bir denetim yolu olan meclis soruşturması, aynı zamanda toplumu aydınlatma ve bilgilendirmesi nedeniyle kamuoyunda bir rahatlama sağladığı gibi yürütme organına karşı halkın güvenini de arttırmaktadır. Mesela soğuk savaş döneminde Amerikan Kongresinde komünist sızmalarla ilgili olarak kurulan bir soruşturma komisyonu elde ettiği bilgileri kamuoyuyla paylaşmakla halkın güvenini kazanmıştır⁷⁴.

Türk hukukunda "ceza önsoruşturması" niteliğinde adli/yargısal bir faaliyet olarak düzenlenmiş olan meclis soruşturması, siyasi

72 Özbudun, Ergun: "İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı,"AÜHFD, C.17, S.1-4, Y.1960,(1960), s.70; Özer, s.44

73 Balta, Tahsin Bekir: Türkiye'de Yürütme Kudreti , Ankara 1960, s.69

74 Özbudun, (1960), s.70; Özer, s.46

çatışmalardan hiç etkilenmeden salt hukuk çerçevesinde yürütülmesi gerektiğinden bu denetim yolunda sadece siyasal tarafsızlık değil, yargısal tarafsızlık ilkesinin de göz önünde bulundurulması gerekir⁷⁵. Anayasa Mahkemesi, 1970 tarihli bir kararında⁷⁶ "Meclis soruşturması"na ilişkin olarak yerinde tespitlerde bulunmuştur. Kararın konusunu, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel hakkında "görevi kötüye kullanmak" suçlamasıyla 1961 Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca Meclis soruşturması açılması istemiyle iki milletvekili tarafından önerge verilmiş ve önergenin TBMM birleşik toplantısında⁷⁷ okunmasından sonra o günkü TBMM İçtüzüğü'nün 14. maddesi uyarınca Soruşturma Hazırlık Komisyonu seçilmiştir. Ancak, önerge üzerine kurulan Soruşturma Hazırlık Komisyonunun üç üyesi tarafından "*bir gazete hakkında Başbakanın şikâyeti üzerine açılmış bir dava bulunduğunu, Soruşturma Hazırlık Komisyonu'nun incelediği konu ile mahkemede açılan dava konusunun bir olduğunu, Hazırlık Komisyonunun düzenleyeceği rapor üzerinde görüşme açılmasının Anayasa'nın 132. maddesinin 3. fıkrasına aykırı bir durum oluşturacağını*" gerekçe göstererek Meclis Soruşturması Hazırlık Komisyonu çalışmalarının mahkeme kararının kesinleşmesini de içine alacak bir süreye kadar durdurulması istemli verdikleri önerge 29 Nisan 1970 günlü 10'uncu Birleşimde kabul edilmiştir. Dönemin muhalefet partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi ve Güven Partisi, Meclis'in almış olduğu bu kararın İçtüzük düzenlemesi niteliğinde olduğunu ve içeriği itibariyle Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia ederek Meclis Soruşturması Hazırlık Komisyonu çalışmalarının durdurulmasını içeren Meclis kararının iptali istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır⁷⁸. Anayasa Mahkemesi meclis soruşturmasının hukuki niteliğini Meclis'in "*adli bir görevi*" olarak tespit etmiş ve Anayasa'nın 132. maddesinin "*Meclis soruşturması*"nı yargıya intikal eden olaylar yönünden olanaksız hale getirecek bir anlayışın Anayasa ile belirlenen bu özel soruşturma yöntemini tamamen anlamsız kılacağını da belirlemiştir⁷⁹.

75 Arslan, Çetin : Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi. Ankara 1999, s.67; Hafizoğulları, Zeki/Livanelioğlu, Asım/Acar, Bülent: Meclis Soruşturmaları Hakkında Düşünceler-Üç Örnek, Ankara 1997, s. 10-11; İba, Şeref: "Türk Parlamento Hukuku Açısından Son Anayasa Değişiklikleri", AÜHFD, C. 51, S.1, Y.2002, (Anayasa) s. 92

76 AYM, 1970/25 E., 1970/32 K., 18.06.1970 T.

77 1961 Anayasası döneminde Senato ve Millet Meclisi'nin ortak toplantısına TBMM birleşik toplantısı adı verilmekteydi.

78 Ergül, Ozan: "Aynı Olaya İlişkin Meclis Araştırması İle Adli Soruşturmanın Bağdaşmazlığı Üzerine", TBBD, S.69, Y. 2007, s.129; Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 8, s. 340

79 Ergül, s.134-135

Anayasa Mahkemesinin bu tespitleri yerindedir. Zira öğretide yerinde ve haklı bir gerekçe ile "*Meclis soruşturması*"nın bir adli faaliyet olduğu ve bu yönüyle Meclis'in sahip olduğu diğer siyasal denetim araçlarından ayrı olduğu, *ceza muhakemesinin, kamu davasının açılmasıyla başlayan kovuşturma aşamasından önce gelen bir aşama olduğu ve bu aşamanın soruşturma aşaması içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ve Meclis soruşturması her ne kadar Anayasa'nın 'Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Bilgi Edinme ve Denetim Yolları' başlıklı altbölümünde düzenlenmiş ise de, soru, genel görüşme, meclis araştırması ve gensorudan farklı olarak bir siyasal denetim aracı olmaktan ziyade ceza muhakemesinin soruşturma evresine başlatması nedeniyle adli denetim aracı olduğu vurgulanmaktadır*⁸⁰.

bb. Gensoru

Anayasa'nın 99'uncu maddesi ile Meclis İç Tüzüğü'nün 106'ncı maddesindeki düzenlemeler esas alındığında gensoru, Başbakan ve diğer Bakanların siyasal sorumluluklarını yerine getirmeleri için Meclis tarafından yapılan denetimi ifade etmektedir. Gensorudaki amaç, hakkında gensoru verilen bakanı ya da başbakanı görevinden düşürmektir. Bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilen gensoru, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır ve dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Gensoru neticesinde bakanlar kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur ve yapılan oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır. Buna göre TBMM'de yapılacak bir oylamada gensorunun kabul edilebilmesi için 276 güvensizlik oyunun bulunması gerekir.

Burada başbakanın veya bakanın görevleri düşmekle birlikte milletvekilliği görevleri devam etmektedir. Bundan dolayı bu denetim mekanizmasına muhatap olan bakanlar kurulu veya bakanlar daha dikkatli davranıp, böyle bir denetim yolu sonucu görevden düşürülme durumu ile karşı karşıya kalmamaya çalışırlar. Bu denetim yolunun ortaya çıkaracağı siyasal sonuçlar değerlendirildiğinde bu mekanizma aslında başarısız bakanların veya bakanlar kurulunun görevden uzaklaştırılmalarından çok hükümetin parlamentodaki çoğunlukla aynı düşüncede olmasını sağlaması nedeniyle önemlidir⁸¹. Yürütme organı bakımından bir tehdit gibi algılsa da gensoru karşısında alınacak güvenoyu hükümetin istikrarını ve güçlenmesini sağladığı gibi

80 Feyzioğlu, Metin: Meclis Soruşturması, Ankara 2006, s. 6

81 Özer, s.48

parlamento içerisinde daha rahat hareket etmelerini de sağlayan bir özelliğe sahiptir⁸².

B. BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLARININ YARGI BAĞIMSIZLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

a. Genel Olarak

Yasama erkinin işleyişindeki kendine özgü yapı ve bunun neticesi olarak diğer erkler karşısındaki etkinliği dikkate alınarak Anayasa'nın 138'inci maddesinin üçüncü fıkrasında yasama erkine karşı yargı erkini koruma amacıyla getirilen düzenleme ve bu düzenlemenin temel amacı yukarıda ana hatlarıyla açıklanmıştı. Anılan fıkra göre görülmekte olan bir dava hakkında yasama meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması veya herhangi bir beyanda bulunulması mümkün değildir. Anayasa'da yer alan bu düzenleme, yargı organının diğer devlet organlarına karşı bağımsızlığını ifade eden "dış bağımsızlığı" sağlamayı hedeflemektedir. Zaten Anayasa'nın 138'inci maddesi öngörülürken anayasa koyucunun temel iradesi, yargının bireysel olarak bağımsız olması kadar kurumsal olarak da bağımsız olabilmesi ve uygunsuz müdahalelere karşı korunmasıdır⁸³.

Yasama erkinin görev ve yetki alanları, Anayasa, kanun ve iç tüzük ile belirlendiğinden, buralarda yasama organı için getirilen sınırlamalar "yasama kısıtı" olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda Anayasa'nın 138'inci maddesi de bir yasama kısıtıdır⁸⁴. Bu bağlamda Anayasa'nın 138'inci maddesi ile getirilen kısıtlamalar bütün yargısal faaliyetler bakımından olmayıp "görülmekte olan dava" ile sınırlıdır. Dolayısıyla kendi yargılama usulünde kesinleşmiş olan bir davaya ilişkin Anayasa'nın 138'inci maddesindeki yasama kısıtı geçerli değildir. Bu nedenle kesinleşmiş bir davaya ilişkin mecliste soru önergesi verilmesi, görüşme yapılması ya da beyanda bulunulması mümkündür.

Doktrinde devam eden soruşturma veya kovuşturmayla ilişkin olarak soru, genel görüşme ve meclis araştırması yoluna gidilmesinin yargı bağımsızlığına uygun olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Toplum üzerindeki etkisi nedeniyle yargıyı etki altına almaya ve onu yönlendirmeye çalışan zümrenin de geniş olması doğal ve kaçınılmaz bir durumdur. Yargının toplum ve devlet yönünden ifa ettiği görev nedeniyle Anayasa'nın 138'inci maddesi, genel anlamda yargıyı yasama

82 Özer, s.48-49

83 Gönenç, s.1

84 İba, Şeref: Anayasa ve Siyasal Kurumlar, Ankara 2006, s.101

ve yürütme erkine karşı koruma altına alınmanın yanı sıra aynı zamanda yargıyı etkileme amacıyla olan kişiler ve sivil toplum kuruluşları ile dördüncü erk olarak kabul edilen “basın” a karşı da güvence altına almayı hedeflemiştir. Bundan dolayı yargı bağımsızlığına ilişkin anayasal güvencenin bir gereği olarak Türk Ceza Kanununda yargı bağımsızlığını sağlayıcı hükümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda, TCK’nın yargı görevini yapanı etkileme” başlıklı 277. maddesi, “soruşturmanın gizliliğini ihlal” başlıklı 285. maddesi ve “adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs” başlıklı 288. maddesi örnek olarak gösterilebilir⁸⁵.

b. Yasama Kısıtının Kapsamı

aa. “Görülmede Olan Bir Davaya” Kavramı

Adli ve idari soruşturma safhasının Anayasa’nın 138’inci maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışma konusudur. Anılan maddenin hakimleri ve mahkemenin bağımsızlığını düzenlemiş olması ve açıkça “dava” kavramına yer vermiş olması karşısında Anayasa’nın 138’inci maddesinin “kovuşturma aşamasını” güvence altına alındığı düşünülse de soruşturma aşamasını yürüten savcının yaptığı soruşturmayı etkilemeye ve yönlendirmeye yönelik bir müdahale, dolaylı da olsa, yargı yetkisine müdahale anlamına gelebilecektir. Bu nedenle, soruşturma aşamasının “görülmede olan bir dava” kapsamında olmadığını iddia etmek yargı bağımsızlığı ilkesine aykırı olacaktır⁸⁶. Ayrıca hakim veya mahkemenin soruşturma aşamasında arama, elkoyma, tutuklama, gözlem altına alma gibi tedbirlerin uygulanmasında karar makamı olarak etkin rol aldığı dikkate alındığında soruşturma aşamasında bulunan savcının, hakimin veya mahkemenin bu yasama kısıtından mahrum edilmesi düşünülemeyeceğinden soruşturma aşaması bakımından da Anayasa’nın 138’inci maddesinin üçüncü fıkrasındaki yasama kısıtı geçerlidir.

Ayrıca mevcut ceza yargılaması sisteminde dava süreci iddianamenin kabulü ile kovuşturma aşamasına geçildiği sabit olmakla birlikte Anayasa’nın 138’inci maddesinin kaleme alındığı dönemde ceza usul hukukunda yargılama süreci “soruşturma” ve “kovuşturma” aşaması şeklinde bir temel ayırım olmadığından, genel olarak devam eden soruşturma ve kovuşturma aşamasını kapsayacak şekilde yargılama

85 Kocaman, Habib: "Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama Kısıtı", Yasama Dergisi, Sayı 1, 2006, s. 7

86 Ergül, s. 141

sürecini ifade etmek üzere “Görülmekte olan bir dava” kavramı kullanılmıştır⁸⁷.

bb. “Yargı Yetkisinin Kullanılması” Kavramı

Öğretide Anayasa’nın 138’inci maddesinde yer alan “yasama kısıtının” dar yorumlanmasını savunanlar, maddede yer alan “*yargı yetkisinin kullanılması*” ibaresini temel gerekçe olarak kabul etmektedirler. Bu görüşe göre, 1961 Anayasasının hazırlanışı sırasında Milli Birlik Komitesi tarafından maddeye bu ibare eklenmek suretiyle, genel olarak görülmekte olan bir dava konusunda soru sormak, beyanda bulunmak ya da karar almak değil, böyle bir davada “yargı yetkisinin kullanılmasına” ilişkin eylemlerde bulunmak yasaklanarak Meclis faaliyetleri açısından yasama kısıtının kapsamı daraltılmıştır⁸⁸.

Mesela, meclis araştırmasının konusunun, belirli bir eylem ya da olayın araştırılmasından ziyade özel veya kamu hukuku alanına giren genel konuların araştırılması olduğunun bilinmesi gerekir. Bu kapsamda meclis toplumda boşanma oranının yükselme nedenlerini bulmaya yönelik bir “Meclis araştırması” ya da “soru önergesi” yoluna başvurulabilmesi mümkün olmasına karşın belirli bir kişinin boşanma davasını konu edinerek bu boşanma davasının nedenlerini veya mahkemenin neden boşadığına ilişkin “Meclis araştırması” ya da “soru önergesi” yoluna başvurulamaz. Zira, adli soruşturmaya konu olmuş bir eylem ya da olayın “Meclis araştırması” ya da “soru önergesi” konusu yapılması halinde “yargı bağımsızlığına müdahale kaçınılmaz olacaktır. Şöyle ki, bir suç işlenip işlenmediğini araştırarak ve bu yönde adli yetkiler kullanan soruşturma veya kovuşturma makamındaki yargı mensupları incelemekte oldukları eylemle ilgili bir “Meclis araştırması” bulunması nedeniyle kendilerini baskı altında hissedeceklerdir⁸⁹.

c. Devam Eden Soruşturma Veya Kovuşturmalara İlişkin Olarak Meclis Araştırması Açılması

Yukarıda ayrıntılı olarak belirtildiği üzere meclis araştırma komisyonu söz konusu olayın sosyal, siyasal ve toplumsal yönlerini genel çerçevede araştırması gerekirken kaçınılmaz olarak olayın hukuki yönünü kendi yöntemleri ile tespit etmekte ve birtakım sonuç ve tespitlere varmaktadır.

87 Anayasa’nın 138’inci maddesinin 1961 Anayasasındaki karşılığı olan 132’inci maddesinin Temsilciler Meclisindeki görüşmeleri sırasında dönemin Anayasa Komisyonu sözcüsü Nürettin Ardiçoğlu Yasama Meclisi için öngörülen bu kısıtlamanın başlangıç noktasına ilk soruşturma aşamasının da dahil olduğunu ve kısıtlamanın davaya ilişkin kararın hukuken kesinleştiği zamana kadar devam ettiğini vurgulamıştır.(Kocaman, s.13)

88 Onar, (Meclis Araştırması), s. 100-101

89 Ergün, s.139

Araştırma sonucunda varılan sonuç ve tespitler ile yargı organının vardığı sonuç ve tespitlerin farklılık arz etmesi toplum nezdinde farklı anlaşılmalara sebebiyet vermektedir. Ortaya çıkan bu farklılıklar bir noktada yargıyı yönlendirme ve baskı altına alma malzemesi olarak da kullanılabilmesi düşünüldüğünde devam eden soruşturma veya kovuşturması devam eden bir olaya ilişkin kurulan meclis araştırma komisyonunun “yargı bağımsızlığı” kavramını zedeleyici yönü olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu alanın çerçevesinin “yargı bağımsızlığı ilkesi” esas alınarak değerlendirilip bu konuda gerekli Anayasal düzenlemenin yapılması ve Meclis Araştırmasının da Anayasa’nın 138’inci maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında yasama kısıtı olarak düzenlenmesi gerekir. Bu konudaki tartışmaları sonlandırmak ve erkler ayrılığı ilkesini uygulayabilmek için yasama organına tanınan denetim ve bilgi edinme yollarının kapsamı, sınırları, uygulanma usulleri tereddüde yer vermeyecek şekilde gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması gerekir. Burada yapılacak düzenlemelerde yasama organının bilgi ve denetim yollarının etkin kullanılması ile yargı bağımsızlığı ilkesinin bir bütün olarak ele alınmasında fayda vardır.

Anayasa’nın 138’inci maddesi yargı bağımsızlığına yönelik sadece doğrudan müdahaleleri değil dolaylı sayılabilecek başka eylemlerle de yapılacak müdahalelere karşı da korumayı hedeflemektedir. Mesela yasama kısıtının soruşturma ve kovuşturma aşamalarını kapsadığı düşünüldüğünde, soruşturma veya kovuşturma aşamasında dinlenecek olan bir tanığın Meclis araştırma komisyonuna davet edilmesi halinde tanığın baskı altına alınabilmesi, yönlendirilebilmesi veya tanığın araştırma komisyonuna farklı, yargı makamlarına farklı ifade verebilmesi ihtimalleri düşünüldüğünde araştırma komisyonunun yargıyı etkilediği sonuçlarına varılacaktır⁹⁰.

Bu kapsamda yasama kısıtının dar yorumlanmasını savunanlar, anayasal kısıtlamanın anlamını, parlamentonun önündeki konunun yargı yetkisinin kullanılması kapsamında duruşma, hakim, tanık, bilirkişi vb. konuları içermemesi yani doğrudan doğruya ilgili olmaması olarak değerlendirmiş iseler de, meclis araştırma komisyonlarının yargı makamının başvurduğu/başvuracağı tanığı dinlemesi, olay yerinde incelemede bulunarak keşif niteliğinde işlemler yapması, soruşturma veya kovuşturma makamının takdiri ile şüpheli veya sanık sıfatını kazanan kişileri dinlemesi gibi yargı yetkisinin kullanılması kapsamındaki eylemleri

90 Ergül, s.141

gerçekleştirmeleri düşünüldüğünde yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik bir müdahalenin gerçekleşme ihtimali çok yüksektir ve bu iki başlık sonucunda yargı yetkisinin sulandırılması sonucu ortaya çıkabilir. Bu nedenle “yargı yetkisinin kullanılması” kavramının geniş yorumlanması gerektiği sonucuna varılmaktadır⁹¹.

Devam eden soruşturma veya kovuşturmayla ilişkin olarak meclis araştırması yoluna gidilmesinin yargı bağımsızlığına uygun olup olmadığı konusunda öğretide farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre yargı organına intikal eden bir konuda Meclis araştırması yapılabilir. Zira meclis araştırması ile olayın sadece siyasal ve sosyal yönleri ele alınmakta, kesinlikle suçlu tespitine gidilmemektedir. Bundan dolayı, yasama organınca yapılacak Meclis araştırması ile mahkemelerin bağımsızlığının zedelenmesi, yargı organınca verilecek kararın etkilenmesi söz konusu değildir. Aslında, Anayasa'nın görülmekte olan bir dava hakkında yasama Meclislerine getirilen kısıt, sadece yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması ve beyanda bulunulmasıdır. Yargı organına intikal etmiş bulunan bir konu ile ilgili Meclis araştırmasının görüşülmesinde, yargı yetkisinin kullanılmasına değinilmeyeceğinden dolayı; böyle bir konudaki meclis araştırması istemi yargı bağımsızlığı ilkesine aykırı olmayacaktır⁹². Bu görüşün temel dayanak noktalarından birisi de, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda verdiği bir karardır. Anayasa Mahkemesi söz konusu kararda, konu, yargı organına intikal etmiş bulunduğu için, Başbakan hakkında yürütülmekte olan Meclis soruşturmasının dava bitimine kadar ertelenmesine ilişkin TBMM Birleşik toplantısı kararını Anayasa'ya aykırı bulmuştur.⁹³ Ayrıca bu görüşe göre, yargı bağımsızlığının

91 Ergül, s.142

92 Onar, (Meclis Araştırması), s. 100-101

93 “ Dönemin Başbakanı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel hakkında 1961 Anayasasının 90. maddesi uyarınca Meclis soruşturması açılması istemiyle iki milletvekili tarafından önerge verilmesiyle birlikte ilgili Anayasa Mahkemesi kararına giden yol açılmıştır. Başbakana isnat edilen suç vazifeyi suiistimal (görevi kötüye kullanmak) suçudur. Verilen önergenin TBMM birleşik toplantısında (1961 Anayasası döneminde Senato ve Millet Meclisi'nin ortak toplantısına verilen isim) okunmasından soma o günkü TBMM İçtüzüğü'nün 14. maddesi uyarınca Soruşturma Hazırlık Komisyonu seçilmiştir. Ancak, önerge üzerine kurulan Soruşturma Hazırlık Komisyonunun üç üyesi, "bir gazete hakkında Başbakanın şikâyeti üzerine açılmış bir dava bulunduğunu, Soruşturma Hazırlık Komisyonu'nun incelediği konu ile mahkemede açılan dava konusunun bir olduğunu, Hazırlık Komisyonunun düzenleyeceği rapor üzerinde görüşme açılmasının Anayasa'nın 132. maddesinin 3. fıkrasına aykırı bir durum oluşturacağını" ileri sürmüşler, bu nedenle Meclis Soruşturması Hazırlık Komisyonu çalışmalarının mahkeme kararının kesinleşmesini de içine alacak bir süreye kadar durdurulması istemli bir önerge vermişlerdir. Söz konusu önerge 29 Nisan 1970 günlü 10.Birleşimde kabul edilmiştir.9 Meclis'in almış olduğu bu kararın İçtüzük düzenlemesi

korunması amaçlanırken parlamenter sistemin denetim ve bilgi edinme yollarının işlevsiz hale getirilmesi doğru değildir. Bu nedenle aynı konu, hem yasama organının önünde hem de yargının önünde olmasında bir sakınca bulunmamaktadır⁹⁴. Yine bu görüşü benimseyenlere göre Anayasa Mahkemesinin açık kararına rağmen bu konunun tartışılmasının ve yargıya intikal etmiş bir olay nedeniyle meclisin anayasal yetkilerinin kısıtlanmasının ve bu yetkileri kullanıp kullanamayacağının tartışılmasının anlaşılmasız olduğu dile getirilmektedir⁹⁵.

Anayasa Mahkemesi ilgili kararında, davacı partiler CHP ve Güven Partisi'nin dile getirdikleri Anayasaya aykırılık iddialarında, davanın ana konusu "*Meclis soruşturması*" olmasına rağmen, Meclis soruşturmasının bir denetim aracı olmasından yola çıkarak, bazıları için herhangi bir ek gerekçe göstermeden 1961 Anayasası'nın 132. maddesinin 3. fıkrasında düzenlenen "*yasama kısıtının*", Meclis'in sahip olduğu diğer tüm denetim ve bilgi edinme yolları ve hatta Meclis'in diğer tüm faaliyetleri yönünden dar yorumlanmasını sağlayacak bir emsal karar arayışı içine girmişlerdir. Anayasa Mahkemesi'nin davacı Partilerin anayasaya aykırılık gerekçelerinden etkilenerek, isabetsiz bir biçimde, dava konusu olmayan Meclisin diğer denetim ve bilgi edinme yollarına yönelik bir tespite, hüküm fıkrasından hemen önce yer vermiştir. Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasasının 132. maddesinde düzenlenen yasama kısıtının "*Meclis araştırması*" yönünden nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin ilgili kararın başka hiçbir yerinde bir açıklama ya da gerekçeye yer vermemiştir. Bu nedenle, bu kararın "*Meclis araştırması*" yönünden "*aydınlatıcı*" olduğunu iddia etmek ve "*Meclis araştırması*" ile adlî soruşturmanın bağdaşabilirliğine gerekçe olarak kabul etmek isabetli görünmemektedir⁹⁶. Ayrıca dava konusu meclis soruşturması olmasına karşın meclis araştırmasına ilişkin bağlayıcı tespit ve hükümlere yer verilmiş olması, yargıya intikal etmiş bir olayda "*Meclis araştırması*" açılmasının somut sakıncalarına değinmekten ve 1961 Anayasasının 132. maddesinin üçüncü fıkrasını tüm Meclis faaliyetleri için geçerli bir "*yasama kısıtı*" anlayışına dayanak olabilecek bir gerekçe ortaya koymadan yorumlamaya çalışmış olması ve meclis soruşturması ile

niteliğinde olduğunu düşünen ve içeriği itibarıyla Anayasa'ya aykırı olduğunu iddia eden dönemin muhalefet partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi ve Güven Partisi iptal istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuşlardır."(Ergül, s.3; AYM, 1970/25 E., 1970/32 K., 18.06.1970 T.(Kocaman, s. 15)

94 İba, Şeref : Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), Ankara 2006,(100 Soruda), s. 104.

95 Kocaman, s.24

96 Ergül, s.132-133

meclis araştırması arasında bir farkın bulunmadığından hareket etmesi nedeniyle yerinde bir karar olmadığı görülmektedir⁹⁷.

Anayasa'nın 138'inci maddesinin üçüncü fıkrası, yargının bağımsızlığını sağlama amacı güden anayasal bir güvencedir. Yine Anayasa'da düzenlenen TBMM'nin yasama yetkisini, bilgi edinme ve denetim yollarını pratikte işlemez hale getirecek veya aksatacak biçimde yorumlamak da mümkün değildir. Ancak yargıya intikal eden bir olayın sosyal ve siyasi sebep ve sonuçlarının araştırılması, yasamanın denetim ve bilgi edinme yetkisi kapsamında olmakla birlikte, bu olaylarda yapılan araştırma ve incelemelerde ister istemez yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili hususların da değerlendirilmeye alınmasına sebep olmaktadır. Mesela, faili meçhuller, Susurluk, Uğur Mumcu suikastı, İSKİ davası ve Şemdinli olayı gibi olayların siyasi ve sosyal yönlerinin araştırılması mümkün olmakla birlikte, burada elde edilen olguların yargı yetkisinin kullanılması bağımsız olduğu düşünülemez. Zira mevcut olayların siyasi, sosyal, ekonomik ve diğer yönleri araştırılırken belli tespitler ve sonuçlara varılacaktır. İşte bu tespit ve sonuçların yargının tespit ve sonuçları ile çelişmesi, farklılık göstermesi yargı üzerinde dolaylı bir baskı ve yönlendirme olmasına sebep olacaktır.

Yasama organının bilgi edinme ve denetim yolu olarak meclis araştırması ile adli yetkilerin kullanımının bağdaşmasının güçlüğü karşısında TBMM İçtüzüğü'nde ve mümkün olursa Anayasa'da yargıya intikal etmiş eylem ve olaylara ilişkin "*Meclis araştırması açılmayacağı*" açıkça düzenlenmesi gerekir. Meclisin geçmiş uygulamalarında "Şemdinli Komisyonu"⁹⁸ örneğinde olduğu gibi Yasama organına tanınan bu yetki kapsamında devam eden bir soruşturma veya kovuşturmaya ilişkin bilgi edinebilmek için araştırma komisyonu kurulduğunda komisyonun görev alanının belli olmaması nedeniyle "yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin" konuların da araştırma kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.

SONUÇ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yargı bağımsızlığı konusunu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde yer alan "adil yargılanma hakkı" bağlamında değerlendirmekte ve bir mahkemenin bağımsız olduğunun kabul edilebilmesi için, üyelerinin atama biçimi, görev süreleri,

97 Ergül, s. 134-137

98 9 Kasım 2005 tarihinde Şemdinli'de eski bir PKK üyesinin sahip olduğu kitapevi bombalanmış ve olayda bir kişi yaşamını yitirmiştir. Olayla ilgili olarak iki astsubay yakalanmış ve daha sonra tutuklanmışlardır. Bu bombalamaların ardından TBMM'de olayları araştırmak üzere bir "Meclis araştırma komisyonu" kurulmuş ve bu Komisyon 7 Aralık 2005 tarihinde göreve başlamıştır.

dışarıdan gelebilecek baskı ve müdahalelere karşı güvencelerin varlığının yanında, yargılama makamının “bağımsız bir görünüme sahip olması” gerektiğini de belirtmek suretiyle, yargı bağımsızlığının iç ve dış boyutlarına birlikte vurgu yapmaktadır.

Yargıya yönelik “uygunsuz etki ve müdahale” olarak anayasal veya yasal yetkilerin kullanılması suretiyle yargının baskı altına alınması önemli bir sorundur. Bu noktada yasama ve yürütme erklerinin sahip olduğu anayasal ve yasal yetkilerin yargı üzerinde baskı kurmak amacıyla kullanıldığı durumlar olabilmektedir. Anılan sakıncaları önleme ve yargının yasama erki karşısında dış bağımsızlığını sağlama adına Anayasası'nın “Mahkemelerin bağımsızlığı” kenar başlıklı 138'inci maddesinin üçüncü fıkrasında özel bir hükme yer verilmiştir. Anılan fıkrada "Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz." denilmek suretiyle hâkimlere ve mahkemelere dış güç olan yasama organına karşı koruma getirilmiştir.

Burada yer alan yasama kısıtı bütün yargısal faaliyetler bakımından olmayıp “görülmekte olan dava” kavramı ile sınırlıdır. Fıkrada yer alan “görülmekte olan dava” kavramı, yargı bağımsızlığı ilkesinin bir gereği olarak hem soruşturma hem de kovuşturma aşamasını kapsamaktadır.

Yasamanın bilgi edinme ve denetim yolları ile ülkede meydana gelen olayların sosyal, siyasal ve toplumsal yönlerinin genel çerçevede araştırılması gerekirken, kaçınılmaz olarak olayların hukuki yönüne ilişkin birtakım sonuç ve tespitlere de varılmaktadır. Araştırma sonucunda varılan sonuç ve tespitler ile yargı organının vardığı sonuç ve tespitlerin farklılık arz etmesi yargıyı baskı altına alabileceği gibi kamuoyunda da madde gerçeğin farklı algılanmasına sebep olabilecektir.

Yasama organının bilgi edinme ve denetim yollarının bir noktada yargıyı yönlendirme ve baskı altına alma malzemesi olarak da kullanılabilmesi düşünüldüğünde, soruşturması veya kovuşturması devam eden bir olaya ilişkin olarak soru sorulması, görüşme yapılması veya herhangi bir beyanda bulunulması yasaklandığı gibi meclis araştırma komisyonu kurulması da yasaklanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arsel, İlhan : Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları I., Ankara, 1965.
- Arslan, Çetin : Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi. Ankara 1999.
- Atabek, Nejat: “Kamuoyu, Medya ve Demokrasi” , Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S.19, Y. 2002.
- Azrak, Ülkü: “İki Fonksiyonun Karşılaştırılması Üzerine Bir Teorik Deneme” , İÜHFİM, C.34, S.1-4, 1969,(1969).
- Bali, Aslı Ü:Unpacking Turkey’s “Court-Packing” Referendum, November 5, 2010, <http://www.merip.org/mero/mero110510>, İET: 15.09.2011
- Balta, Tahsin Bekir: Türkiye’de Yürütme Kudreti, Ankara 1960.
- Bulut, M. Ali/ Hayta, M. Ali : “Yargıya Güven” , Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı, Sayı10, Temmuz-Ağustos 1996.
- Bülbül, Mahmut : Parlamenter Denetim Yolları: Yazılı Ve Sözlü Soru, Kadınlara Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarını Yasama Sürecine Katılımlarının Güçlendirilmesi Semineri, 5-6 Kasım 2009.
- Demirkol, Ferman: Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1991.
- Dönmezer, Sulhi: “Ceza Adaleti Sistemimiz Üzerine Düşünceler” , Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı, Sayı 10, Temmuz-Ağustos 1996.
- Erdem, Fazıl Hüsnü:“Türkiye’de ‘İdeolojik Devlet’ Gölgesinde Yargı Bağımsızlığı Sorunu”, Demokrasi Platformu, S. 2.
- Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, Ankara 2004.
- Ergül, Ozan: “Aynı Olaya İlişkin Meclis Araştırması İle Adli Soruşturmanın Bağdaşmazlığı Üzerine”, TBBD, S.69, Y. 2007.
- Eroğlu, İzzet: “İnsan Haklarının Korunmasında Meclis Araştırması”, Yasama Dergisi, Sayı -5, Ankara 2007.
- Eryılmaz, Bilal : Kamu Yönetimi, Ankara 2008.
- Feyzioğlu, Metin: Meclis Soruşturması, Ankara 2006.
- Gökçe, Ali Fuat : “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Yürütmeyi Denetlemesinde Meclis Araştırması Komisyonlarının İşlevselliği”,Yasama Dergisi, S. 11, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2009.
- Gönenç, Levent: Anayasa Çalışma Metinleri, Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, Tepav 2011.
- Güneş, Turan: Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi , İstanbul 1956.
- Hafizoğulları, Zeki/ Livanelioğlu, Asım/Acar, Bülent: Meclis Soruşturmaları Hakkında Düşünceler-Üç Örnek, Ankara 1997.

- İba, Şeref : Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), Ankara 2006,(100 Soruda)
- İba, Şeref: “Türk Parlamento Hukuku Açısından Son Anayasa Değişiklikleri”, AÜHFD, C. 51, S.1, Y.2002, (Anayasa).
- İba, Şeref: Anayasa ve Siyasal Kurumlar, Ankara 2006.
- İba, Şeref: Parlamenter Denetim, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, (Parlamenter).
- İnceoğlu, Sibel: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul 2002.
- Keskin, Serap: “Yargıç Bağımsızlığı” , Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İÜHFY, İstanbul 1998.
- Kırmaz, Birol: Avrupa Birliği Sürecinde Türk Anayasasında Hâkimlerin Denetimi ve Yargı Bağımsızlığı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, Konya 2008.
- Kocaman, Habib: "Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama Kısıtı", Yasama Dergisi, Sayı 1, 2006.
- Kumaş, Rahmi: Parlamenter Boyutları, İstanbul, 1985.
- Neziroğlu, İlhan : “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Parlamenter Denetim Aracı Olarak Sözlü Soru Önergelerinin Etkinliği”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.8, S. 2, Y. 2006.
- Onar, Erdal : Meclis Araştırması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 419, Ankara, Sevinç Matbaası,1977, (Meclis Araştırması).
- Onar, Erdal: “1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hükümeti Denetleme İşlevi”, Milli Egemenlik ve TBMM Paneli (Kayseri), TBMM Yayın No:48, Ankara 1990.
- Örnek, Acar: Kamu Yönetimi, İstanbul 1991.
- Özbudun, Ergun: “İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı”, AÜHFD, C.17, S.1-4, Y.1960,(1960).
- Özbudun, Ergun: Parlamenter Rejimde Parlamenter Hükümeti Murakabe Vasıtaları, AÜHF Yayınları, Ankara 1962.
- Özek, Çetin: “Yargının İdarî Denetimi”, İÜHF, Atatürk’e Armağan, C.45-47, s. 1-4, 1979-1980-1981.
- Özer, Attila: Anayasa Hukuku (Genel İlkeler), Geliştirilmiş 2. Baskı, Ankara 2005.
- Özer, M.Akif : “TBMM’ce Uygulanan Parlamento Denetimi: Eleştirel Bir İnceleme,” Amme İdaresi Dergisi, C.33, S.2.
- Sancar,Mithat/Atılğan, Eylem Umit:“Adalet Biraz Es Geçiliyor...”: Demokratikleşme Sürecinde Hâkimler ve Savcılar, TESEV Yayınları, Mayıs 2009.

- Şahbaz, İbrahim : “AİHM Kararlarında Yargı Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, Anayasa Yargısı Dergisi, Y. 2008, C.25.
- Şahin, Kemal : “Yargıcın Tarafsızlığı”, Radikal İki, 18 Kasım 2007
- Toroslu, Nevzat: Ceza Muhakemesi Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 1998.
- Tosun, Öztekin: Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri, C.1, İÜHFY, İstanbul 1984.
- Tunç, Hasan: Parlamento İçi Muhalefet, Konya 1997.
- Ünal Özkorkut, Nevin: “Yargı Bağımsızlığı Açısından Osmanlı’da Ve Günümüz Türkiye’sinde Yargıya Genel Bir Bakış”, AÜHFD, Y. 2008, C.57 S.1.
- Yeğinsu, Can: Turkey Packs the Court,
<http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2010/sep/22/turkey-packs-court/>,
İET: 15.09.2011